

LIEVEN VAN POTTELSBERGHE EN HET ONDERWIJS TE GENT IN DE ZESTIENDE EEUW

door

Hilde DE RIDDER - SYMOENS

Bevoegdverklaard Navorsers N.F.W.O.

Lieven van Pottelsberghe is geen onbekende in het zestiende eeuwse Vlaanderen. Ook kunnen we niet zeggen dat hij door de historici in de vergeetheid is gedrukt. Vooreerst werd reeds in 1905 een artikel aan hem gewijd in de Biographie Nationale door Victor vander Haeghen¹. Een veertigtal jaren later verscheen in de Handelingen van de Maatschappij een bijdrage over het mecenaat van Van Pottelsberghe van de hand van A. van de Veegaete². Verder kan men zijn naam terug vinden in de meeste studiën en bronnen die handelen over het graafschap Vlaanderen in de eerste helft van de zestiende eeuw. Het familiefonds Villain XIII in het Rijksarchief te Gent (R.A.G., Villain XIII) bevat bovendien talrijke akten, boedelbeschrijvingen en rekeningen van Lieven van Pottelsberghe, van zijn echtgenote Lievine en van zijn zoon Frans. Om al die redenen is Lieven van Pottelsberghe een gedroomde figuur om bestudeerd te worden in een gedetailleerde, indringende biografie. Het ligt niet in mijn bedoeling om hier deze rol van biograaf te vervullen. Wat mij hier meer interesseert is de beurzenstichting van deze Gentse weldoener in het Hiëronymietenklooster te Gent. Deze stichting komt wel in ieder werk over Gent voor, maar ze werd nog niet ekshaustief behandeld, noch kent men goed de omstandigheden voor deze fundatie. Juist deze aspecten zullen daarom meer in detail bestudeerd worden.

Onderhavige studie zal uiteenvallen in vier delen: *primo* leven en familie van Lieven van Pottelsberghe, *secundo* de zonen van Pottelsberghe ter studie naar Orléans, *tertio* het onderwijs te Gent in de zestiende eeuw, binnen welk kader het Hiëronymietenklooster moet gesitueerd worden, *quarto* Lievens liefdadigheid en meer speciaal de beurzenstichting in de school van de Broeders van het Gemene Leven te Gent. In bijlage wordt de stichtingsakte van 1529 uitgegeven. Gezien de omvang zullen deel IV en de bijlage in de Handelingen van 1979 verschijnen *

(1) Deel XVIII, kol. 82-84.

(2) A. VAN DE VEEGAETE, *Lieven van Pottelsberghe. Een Gentse maecenas uit het begin der XVIe eeuw*, in H.M.G.O.G., n.r., III (1948) 93-104.

(*) Gebruikte sigla en afkortingen:

A.D.L.: Archives départementales du Loiret te Orléans.

A.D.N.: Archives départementales du Nord te Rijsel.

A.R.A.: Algemeen Rijksarchief te Brussel.

B.U.G.: Bibliotheek van de Rijksuniversiteit te Gent.

H.M.G.O.G.: Handelingen v.d. Maatschappij v. Geschiedenis en Oudheidkunde, Gent

K.B.B.: Koninklijke Bibliotheek te Brussel.

R.A.G.: Rijksarchief te Gent.

S.A.G.: Stadsarchief te Gent.

I. LIEVEN VAN POTTELSBERGHE EN ZIJN FAMILIE

De van Pottelsberghe's zijn afkomstig uit het Waasland. Een tak van de familie is er steeds blijven wonen maar de voorouders van onze Lieven hebben zich in het begin van de 15e eeuw in Gent gevestigd. In de loop van de 15e eeuw waren ze parochianen van de Sint-Michielskerk en poorters van Gent. Zeker tegen het einde van die eeuw woonden ze in de Hoogstraat. Lievens huis, genaamd „Hof van Vinderhoute”, lag ten westen van de Penssteeg, achteraan de Palingstraat en dicht bij de Holstraat buiten de Torenpoort aan de Poel³. Verschillende leden van de familie en van aanverwante families werden in de Sint-Michielskerk begraven⁴.

De meeste genealogieën⁵ klimmen op tot Florens van Pottelsberghe en Kathleene de Reynheere of 's Rijnheere, overgrootouders van onze Lieven. Hun zoon Elooï (Louis) was schepen van de Keure in Gent in 1449⁶. Uit het huwelijk van Elooï en Margriet Sturtewaghen of Steurtwaghen, dochter van Lieven en Margriet Scheerers⁷, werd ondermeer Lieven geboren, vader van onze Lieven. Over de vader weten we nauwelijks iets. Mogelijk is hij dezelfde als Lieven van Pottelsberghe die in 1485 door aartshertog Maximiliaan benoemd werd als mogelijke vervanger van meester Jan Boulin, voorzitter van de Kamer der Redeningen van Vlaanderen⁸. Wat we echter zeker weten is dat hij huwde met Lievine Snibbels, dochter van Jan en Margriet de Groote. De Snibbels behoorden net zoals de van Pottelsberghe's tot de kleine burgerij. Ze waren eerder actief in het Meetjesland en dat zal zijn invloed hebben op Lievens carrière en zijn bezitsverwerving. Een Wulfaert Snibbels (broer van Lievine Snibbels? zie stamboom II) was baljuw van Vinderhoute en Merendree ca 1520 en we vinden een Wulfaert Snibbels als schepen van

(3) F. DE POTTER, *Gent van den oudsten tijd tot heden. Geschiedkundige beschrijving der stad*, 8 dln, Gent 1882-1901; anast., Gent 1975, dl I, 62; VIII, 401-402; R.A.G., Villain XIII, nr 3884, 1^r.

(4) *Graf- en Gedenkschriften van de provincie Oost-Vlaanderen, I Parochiekerken*, 2 dln, Gent 1865, I, 131 e.v. *Sint-Michiels*; K.B.B., ms. 16.901, 77^v e.v.

(5) De traditionele genealogische werken zoals Goethals, De Herckenrode, Gaillard klimmen slechts op tot de 17e en de 18e eeuw (Pottelsberghe de la Potterie). Volledige maar deels foutieve stambomen vindt men in de *Annuaire de la Noblesse de Belgique*, 1858, 187-199 en analoog daaraan C. POPLIMONT, *La Belgique héraldique*, IX, Brussel 1866, 9-26; zie ook L. DE BURBURE, *Familles du Pays de Waes affranchies en 1243; généalogies de leurs descendants aux XIVe et XVe siècles (1350-1511)*, in *Annalen van het Land van Waas*, VII (1877-1879) 302, 312, 318, 329, 330. Er bestaan verschillende handschriftelijke genealogieën, opgemaakt in verband met de beurzenstichting in het Hiëronymietenklooster: B.U.G., ms. 3669, doos 6, sub voce; G 14990⁸; ms. 2669, sub voce; het gaat hier steeds om andere familietakken. Cf. ook *Bibl. municipale Douai*, ms. 950, dl. 14, 273^r-289^r. De stambomen op pp. 28-31 zijn door mij opgesteld op basis van archivalische gegevens, behalve die van de van Steelants die gebaseerd is op de werken vermeld in noot 15. Alle in de tekst voorkomende verwanten kan men in deze stambomen terug vinden.

(6) *Memorieboek der stad Ghendt (1305-1793)*, ed. M. VAN DER MEERSCH, I, Gent 1854, 230; P. DE L'ESPINOY, *Recherche des antiquitez et noblesse de Flandres*, Dowai 1631, 680.

(7) R.A.G., Hiëronymieten Gent, nr. 43, 79^r.

(8) A.D.N., B 2132, 69.337.

Gent tussen 1503 en 1524⁹. Het is vrij moeilijk om meer gegevens over deze familie Snibbels te achterhalen. Deze zijn eerder schaars, zowel in de literatuur als in de bronnen. Lieve Snibbels overleed op 30 april 1513 en werd bijgezet in de Sint-Michielskerk¹⁰. Haar echtgenoot daarentegen was begraven in de O.L.V. kapel van de Sint-Maartenskerk in Ekkerghem. Volgens het grafschrift overleed hij „in 't jaer M CCCC XXXIX den V^{en} van october”¹¹. Is dit geen verschrijving voor M CCCC LXXXIX, datum die gegeven wordt door Poplimont en de *Annuaire* (deze geven voor Lieven 30-10-1489 en 5-10-1489 en voor Lieve 30-4-1513)?¹². Het sterftejaar 1439 is in ieder geval uitgesloten. In 1512 krijgt onze Lieven de toestemming van de pastoor en de kerkmeesters van Ekkerghem om een grafzerk te plaatsen op het graf van zijn vader¹³.

Uit het huwelijk van Lieven van Pottelsberghe sr. en Lieve Snibbels is slechts één zoon geboren, Lieven jr. Eigenlijk hebben we geen enkel aanknopingspunt om diens geboortjaar te bepalen. Rekening houdend met het geboortjaar van zijn oudere zonen Florens en Antoon en met de leeftijd van zijn echtgenote moet hij zeker in het derde kwart van de vijftiende eeuw geboren zijn. Noch over zijn jeugd, noch over zijn opleiding weten we iets. Hij verloor alleszins vrij jong zijn vader. Er bestaat wel een mogelijkheid dat hij school liep bij de Broeders van het Gemene Leven te Gent. Waarom zou hij anders juist zo mild zijn tegenover deze instelling? Of was het omdat zijn zonen er hun voorbereidende kennis opdeden vooraleer naar de universiteit te gaan? Lieven jr. bezocht zeker geen hogeschool. Tot dan toe was een universitaire opleiding trouwens niet populair in de familie. En ook in de zestiende eeuw leveren de matrikels van de Leuvense *Alma Mater* en van de andere Europese universiteiten weinig van Pottelsberghe's op. Lieven zelf zal ongetwijfeld gestimuleerd zijn door zijn eigen loopbaan en door de milieu's die hij frekwenteerde om voor zijn oudere zonen een academische rechtsopleiding te kiezen. Trouwens, hij zal wel ingezien hebben dat het niet meer mogelijk was om zijn loopbaan over te doen zonder universitair geschoold te zijn, en dan nog in de fakulteit der rechten.

Lieven geeft helemaal niet de indruk een intellectueel te zijn. Hij frekwenteerde de humanistische kringen niet, in zijn testament of in zijn boedelbeschrijving is er geen spoor van boekenbezit en ook zijn niet-professionele activiteiten liggen zeker niet op het intellectuele vlak. Zelfs de beurzenstichting van het Hiëronymietenklooster voor dertien arme scholieren hoort nog typisch thuis in de sfeer der middeleeuwse liefdadigheid¹⁴.

Door zijn huwelijk met Lieve van Steelant, dochter van Jan († 1487),

(9) *Memorieboek*, II, 5-61; R.A.G., Villain XIII, nr 3881, 15^v; S.A.G., reeks 330, nr 37, 275^v, boedelverdeling van Jan Snibbels en Margriet sGrooten (1486).

(10) *Grafschriften*, I, *Sint-Michiels*, 210: „Hier licht Joncvrouwe Livine Snibbels, weduwe van Lieven van Pottelsberghe, fs Clais [sic, moet Elois gelezen worden], die starf den lesten van april M D XII” ; K.B.B., ms. 16.901, 94^r.

(11) *Grafschriften*, I, *Sint-Maarten*, 44; idem in K.B.B., ms. 16.901, 146^r.

(12) DE POPLIMONT, o.c., IX, 23-24; *Annuaire*, 1858, 198.

(13) R.A.G., Villain XIII, nr 3881, 19^r.

(14) Zie hfdst. IV in *Handelingen van 1979*.

hoofdschepen van het Land van Waas en raadsheer in de Raad van Vlaanderen, en van Catherine de Neve, was Lieven van Pottelsberghe geallieerd met een van de invloedrijkste Waaslandse families¹⁵. Dit was zeker de eerste en misschien wel de voornaamste stap in zijn latere carrière. Wanneer dit huwelijk plaatsgreep weten we niet; wellicht op het einde van de vijftiende eeuw. Wel is zeker dat uit dit huwelijk vijf kinderen werden geboren. Een zoon en dochter stierven zeer jong. Rond 1500 zijn Florens en Antoon geboren aangezien ze zich in 1515 inschreven te Leuven als minderjarigen (d.i. onder de 15 jaar en gewoonlijk 13 of 14 jaar)¹⁶. Als laatste kwam Frans in 1516¹⁷.

Over Florens weten we alleen dat hij na artesstudies te Leuven met zijn broer Antoon naar Frankrijk trok om er rechten te studeren. Hij overleed te Orléans reeds een maand na zijn inschrijving, op 4 augustus 1517. De doodsoorzaak zou progeria of de ziekte van Werner kunnen zijn, een erfelijke familiale kwaal waarbij men zeer jong ouderdomsverschijnselen vertoont¹⁸. De vraag blijft of ook al die andere kinderen hier niet door waren aangetast. Antoon die zijn broer naar Leuven en Orléans gevolgd was, werd kort na zijn terugkeer uit de Franse universiteitsstad waarschijnlijk kanunnik te Dendermonde (1519)¹⁹. Hij genoot in ieder geval niet lang van zijn prebende want hij overleed reeds op 19 maart 1524 (n.s.)²⁰. In februari 1522 was hij, als „oudste nu levende sone” door zijn vader beleend met een erfelijke rente van 62 pond en 10 schellingen groten per jaar op het tol- en molenrecht van Stad en Land van Dendermonde. In de overdrachtsakte stond gestipuleerd dat, indien Antoon stierf zonder kinderen na te laten, het leen terug zou gaan naar Lieven, en zo deze dan reeds zou zijn overleden, het leen toekwam aan zijn moeder. De rente keerde inderdaad terug naar Lieven bij akte van 16 augustus 1526²¹.

Waarom Lieven van Pottelsberghe deze schenking aan zijn zoon Antoon gedaan heeft weten we niet. Het argument dat hij in de akte aan-

(15) J. GAILLARD, *Bruges et le Franc ou leur magistrature et leur noblesse*, I, Brugge 1857, 115 e.v.; F. GOETHALS, *Généalogie de l'ancienne et noble famille de Steelant et de toutes ses Branches*, Brussel 1847, 41 e.v.; ridder DE SCHOUTHEETE DE TERVARENT, *Les anciennes magistratures du Pays de Waes et leurs titulaires. Recherches historico-biographiques d'E. van der Vynckt*, Sint-Niklaas 1867, 124.

(16) Over die Leuvense inschrijving, zie verder p. 18; over de minderjarigheid van de studenten aan de universiteiten zie C. M. RIDDERIKHOFF, *De studenten en het universitaire onderwijs*, in Verslagboek vijfde colloquium De Brabantse Stad, 's-Hertogenbosch 1978, 4-6 (Varia Historica Brabantica, VI-VII (1978)).

(17) R.A.G., Familie van Pottelsberghe, nr. 4: huwelijkskontraat van Frans van 30-1-1541: „... caigé de vingt-cinq ans...”

(18) Zie verder p. 18.

(19) A.R.A., Audiëntie, nr 1249/ 1a, 16^r: „Aux prébendes de Tenremonde Anthoine de Pottelberghe”. Hij komt niet als dusdanig voor bij A. DE VLAMINCK, *L'église collégiale Notre-Dame de Termonde et son ancien obituaire*, 2 dln, Dendermonde 1898 (Publ. extraord. du Cercle archéol. de Termonde, VIII).

(20) *Grafschriften*, I, Sint-Michiels, 247.

(21) R.A.G., Leenhof van het Land van Dendermonde, doos: Chartes du Pays de Termonde, a° 1511-1688, akten van febr. 1522 en 16-8-1526.

haalt is frase en nietszeggend²². In ieder geval wilde hij bepaalde zaken regelen want op 21 januari 1522 (n.s.) had hij zijn tweede nog levende zoon, Frans, beleend met de heerlijkheid Wissekerke in het Waasland. De knaap was toen nauwelijks zes jaar. Reeds twee jaar had Lieven alles in het werk gesteld om andere heerlijkheden en gronden onder de heerlijkheid Wissekerke te brengen²³. Dat Antoon, toen de oudste zoon, deze belangrijke heerlijkheid niet kreeg toegewezen zal wel te wijten zijn aan het feit dat hij kanunnik was. Hij wordt echter in geen enkele akte als dusdanig vermeld. Blijft de vraag waarom Lieven ineens zijn zonen gedenkt. Vooral omdat dit samenvalt met een grote vermindering van zijn beroepsaktiviteit. Zoals we verder zullen zien richt hij reeds in 1522 het verzoek tot Karel V om als ontvanger-generaal van de beden te worden vervangen door zijn schoonbroer Karel Claissonne. De laatste maal dat Lieven als kommissaris van de vorst optreedt bij de Gentse schepenvierkiezingen is in 1522. Merkwaardig is dat juist in die tijd zijn aktiviteiten in de Raad van Vlaanderen aanzienlijk verminderen²⁴. Was hij reeds erg oud, of ziekelijk? We hebben er het raden naar. Ook hebben we geen spoor teruggevonden van een testament dat uit die tijd zou dateren. Hij overleed pas op 29 juli 1531 op zijn landgoed te Wissekerke en werd begraven in zijn privé-kerk in de Gentse Sint-Michielskerk (Vinderhoutekapel of kapel van de Zoete Naam Jezus)²⁵.

Dan blijft Frans als enig nog levend wettelijk kind over. Uit Lievens testament, waarover verder meer, blijkt immers dat hij nog een onwettige dochter had, Anna, die in 1531 non was te Oosteeklo.

Begin 1542 treedt Frans van Pottelsberghe in het huwelijk met de achttienjarige Jacqueline de Bonnières de Souastre, vrouwe van Courtempze in de Kasselrij Rijsel. Ze werd in 1523 geboren als dochter van ridder Philippe de Guines de Bonnières, heer van Auchy en Dours, erfelijk hofmaarschalk, en van Jacqueline de Thiant en was eredame van Maria van Hongarije. Jacqueline de Bonnières bleef in ieder geval in het vorstelijk milieu want na het voortijdig overlijden van haar echtgenoot in 1545 hertrouwde ze met Adolf van Boergondië, heer van Wakken en Ter Kappen, kleinzoon van de Grote Bastaard en als het ware haar buurman vermits hij het Hof van Wakken op de Poel bewoonde. Ook dit huwelijk bleef kinderloos²⁶.

Op 12 oktober 1542 werd Frans hoogbaljuw van Stad en Land van

(22) Ibid., akte van febr. 1522: „... vertooghden ende verclaerden hoe dat zij omme binnen hueren levene zekerlyc te voorsiene den voorn. Antheunis heurlieden oudste zone ghelyc dat zij hebben beghonnen doen Fransois huerlieden tweeste zone, ten sijne dat hiernaems goede broederlycke minne tusschen huerlieder kinderen onderhouden mach zijn ...”

(23) Zie pp. 10-11.

(24) Mededeling van Paul van Peteghem, Gent.

(25) *Grafschriften, I, Sint-Michiels*, 246; over die kapel zie A. VAN DE VEEGAETE, *o.c.*, 101-104.

(26) R.A.G., Familiefonds van Pottelsberghe, nr 4: huwelijkskontraakt van 30-12-1541; F. DE POTTER, *Gent*, VII, 242-243, 248; *Annuaire*, 1859, 71; M. BERGE, *Les bâtards de la Maison de Bourgogne et leur descendance*, in *De Middelaar tussen de genealogische navorsers*, LX (1955).

Dendermonde²⁷. Terwijl we van Lieven slechts weten dat hij ridder was zonder het hoe en het waarom, staat het vast dat Frans in december 1544, samen met drie andere Gentenaars, tot ridder werd geslagen²⁸. Het leven lachte Frans van Pottelsberghe blijkbaar toe, echter niet voor lang. Reeds op 28 februari 1545 (n.s.) overleed hij te Wissekerke en werd hij bijgezet bij zijn ouders en broer in de Vinderhoutekapel in de Sint-Michielskerk²⁹.

Snel nadien regelde de nu kinderloze en kleinkinderloze weduwe Lievine van Steelant haar nalatenschap (1-7-1545)³⁰. Ze trok zich voor de grootste tijd van het jaar terug op haar landgoed Ten Dorent in het Waasland (een van de afhankelijkheden van Wissekerke) temidden van haar talrijke broers en zusters, neven en nichten. Ze stierf echter in haar huis in de Hoogstraat op 2 april 1563 (n.s.) en werd bijgezet bij haar man en kinderen in Sint-Michiels³¹.

Zijn familiale tegenslagen hebben Lieven van Pottelsberghe niet belet om een schitterende carrière te doorlopen. Hij schijnt blijkbaar gestart als sekretaris van de schepenbank van Gedele in 1496-1497³². Het jaar nadien komt hij echter niet meer voor in deze functie. In 1503 treffen we hem dan aan als pachter van de tienden van de O.-L.-V.-van-Doornik-kerk te Merendree³³. In die tijd is hij ook baljuw van Vinderhout, Huger-sluis en van de ambachten van Assenede en Boekhoute (rekeningen van 1504-1505)³⁴. Vanaf 1505 wordt hij vermeld als pachter van de domeinen van het Gentse kwartier. Zo zijn rekeningen van hem bewaard voor de domeinen van Petegem, Oudenaarde, Asper en Zingem, opgesteld door Lieven Leyns (zie stamboom IV) in naam van de ontvanger van die domeinen, Lieven van Pottelsberghe, dit voor de jaren 1505-1509; rekeningen voor de domeinen van Deinze, Petegem, Astene en Drogen

(27) D. Lindanus, *De Teneraemonda, Libri Tres*, Antwerpen 1612, 88-89; J. MAESTERTIUS, *Beschrijvinge vande Stadt ende Landt van Dendermonde*, Leiden 1646, 44 (geeft 14 okt.); P. DE L'ESPINOY, *o.c.*, 212: B.U.G., ms. 5860 II, 40^v.

(28) *Memorieboek*, II, 238.

(29) *Grafschriften, I, Sint-Michiels*, 248-249.

(30) R.A.G., Villain XIII, nr 3882; nr 4464; A.R.A., Familiefonds de Lalaing, nr 538.

(31) A. VAN DE VEEGAETE, *o.c.*, 94; *Grafschriften, I, Sint-Michiels*, 246; R.A.G., Villain XIII, 3881, 1^v; nr 3884, 1^v: „eerst t'groot huys staende buyten de Turrepoort op de Hoochstrate ende vrouwe Lievine van Steelant inne overleden es”.

(32) S.A.G., reeks 400, nr 33A, 89^v (1496-1497): mededeling van Paul van Peteghem, Gent.

(33) N. MADDENS, *De beden in het Graafschap Vlaanderen tijdens de regering van Karel V (1515-1550)*, Heule 1979 (Standen en Landen LXXIII), ter perse. We danken de heer Maddens hartelijk dat hij ons inzage heeft gegeven in zijn ms.

(34) *Inventaire des Archives des Chambres des Comptes*, 6 dln, Brussel 1837-1931, II, 394; J. HUYTENS, *Notice historique sur le village de Vinderhout. Ses droits féodaux et ses légendes*, Antwerpen 1859 (uittreksel uit *Annales Acad. archéol. de Belg.*), 8; F. DE POTTER en J. BROECKAERT, *Geschiedenis van de gemeenten der Provincie Oost-Vlaanderen*, 1e reeks, VI, Vinderhout, Gent 1868, 12, 30; 2e r., I, Assenede, Gent 1870, 118; Boekhoute, Gent 1870, 85.

voor de jaren 1507-1508 ; voor de domeinen van Dendermonde voor de jaren 1507-1509³⁵. Hij was ontvanger van de spijker en cijns van Geaardsbergen, c. 1507-1510³⁶. Vermeld als hoogbaljuw van Stad en Land van Dendermonde van 1515 tot 1518 (rekeningen bewaard voor 1517-1518)³⁷ en hoofdschepen van het Land van Waas in 1515-1517³⁸. In 1519 vinden we hem nog geciteerd als pachter van de grote tol van Antwerpen³⁹.

De kumul van al deze functies zal hem ongetwijfeld aardig wat opgebracht hebben, maar het bleven bijverdiensten. Zijn hoofdactiviteit lag elders. Op 8 november 1508 was hij door Maximiliaan en Karel benoemd tot ontvanger-generaal van de beden van Vlaanderen en van de steden, gebieden en heerlijkheden van Mechelen en Kassel, ter vervanging van Roeland le Fèvre, en tot ontvanger-generaal van de domeinen van de vorst in Vlaanderen. We treffen hem dan ook aan als kommissaris voor het „horen” van de rekeningen van de Vlaamse steden⁴⁰. In 1518 volgt Nicasius Haneron Lieven op als ontvanger-generaal van de domeinen en op 1 april 1523 wordt hij op eigen verzoek als ontvanger-generaal van de beden opgevolgd door zijn schoonbroer Karel Claissone⁴¹. Het Departementaal Archief te Rijsel, *série B, comptes et recettes générales*, bevat een schat aan gegevens over de activiteiten van Lieven van Pottelsberghe als ontvanger-generaal. Zijn politieke en financiële macht en invloed in het graafschap en zelfs in de centrale besturen zijn dan ook ontzettend groot geweest ; hij drukte zijn stempel op de Staten-Generaal via de Vlaamse vertegenwoordigers⁴². Bovendien was hij, handig gebruik makend van zijn zeer snel verworven fortuin, gunsteling en vertrouwensman geworden van de vorst, ondermeer door het voorschieten van zeer grote bedragen⁴³. Lieven was dan ook raadsheer benoemd in de op 23 juli 1517 ingestelde Geheime Raad⁴⁴. Enkele dagen later werd hij meer specifiek aangeduid als raadsheer en rekwestmeester in de Raad die de Nederlanden moest besturen terwijl Karel V zijn Spaanse kroon ging

(35) *Inv. Chambres des Comptes*, VI, 153 ; II, 147, 160.

(36) *Ibid.*, II, 179.

(37) *Ibid.*, II, 413 ; D. LINDANUS, *o.c.*, 87 ; J. MAESTERTIUS, *o.c.*, 43 ; P. DE L'ESPINOY, *o.c.*, 211.

(38) Ridder DE SCHOUTHEETE DE TERVARENT, *o.c.*, 155 ; A. VAN DEN BOGAERDE, *Het distrikt Sint-Nikolaas, voorheen Land van Waes, provincie Oost-Vlaanderen, II, Sint-Niklaas*, 1825, 387 ; R.A.G., Land van Waas, nr. 3236, 9^r.

(39) A.D.N., B 2286, 275^v.

(40) N. MADDENS, *o.c.*, hfst VIII ; A.D.N., B 6871, 156.477 ; B 2305, 81.204 ; *Inv. Chambres des Comptes*, III, 396-397 ; cf. S.A. Brugge, *Stadsrekeningen*, 1509, 65^r (horen van Brugge stadsrekeningen).

(41) A.D.N., B 2305, 81.204 ; N. MADDENS, *o.c.*, hfst VIII ; *Inv. Chambres des Comptes*, III, 396-397.

(42) A. HENNE, *Histoire du Règne de Charles-Quint en Belgique*, III, Brussel/Leipzig 1858, 294, 303 (1522-1523).

(43) Vb. A.D.N., B 2242, 306^r ; B 2244, 77.555 ; B 2249, 77.814 (30.000 gouden florijnen voor vier maanden voorgeschoten in 1515 voor Karel's emancipatie en de aankoop van het domein van Ninove) ; B 2251, 363^v ; B 2254, 78.022 ; B 2263, 78.576 (reisvoorbereidingen naar Spanje in 1516).

(44) A.R.A., CPA, nr 765, I, 30-33 ; nr 768, 63^r ; K.B.B., ms 21.450, 89^r ; A. HENNE, *o.c.*, II, 323 ; III, 244, n. 1 (wedde als raadsheer, 28 s. per dag).

ophalen (1517) en nadien zijn Duitse keizerskroon (1520) ⁴⁵.

Natuurlijk was Lieven van Pottelsberghe ook raadsheer in de Raad van Vlaanderen, dit van 1515 tot aan zijn dood in 1531 ⁴⁶.

Ook in de stad Gent is Lieven actief geweest. Zoals we reeds zagen begon hij blijkbaar zijn loopbaan in stadsdienst in 1496. Enkele jaren later werd hij kommissaris van de vorst bij de verkiezing van de stadsmagistraat (in 1503, 1506, 1511, 1513 tot 1518, 1521, 1522) ⁴⁷. Verder wordt hij vermeld als onderdeken van het Groot-Sint-Jorisgilde van 1511 tot 1515 ⁴⁸. Zijn verdere Gentse activiteiten zullen in het vierde hoofdstuk besproken worden.

De kumul van al deze functies waaraan grote rechtstreekse en onrechtstreekse inkomsten verbonden waren, heeft het Lieven van Pottelsberghe mogelijk gemaakt om een belangrijk patrimonium bijeen te brengen en een van de rijkste en invloedrijkste inwoners van het graafschap te worden. Dit blijkt altans uit de opsomming van zijn bezittingen. Het familiearchief Villain XIII op het Rijksarchief te Gent bevat namelijk verschillende Staten van Goed en dokumenten in verband met de nalatenschappen van Lieven, Frans en Lievine ⁴⁹.

Voorreest bezaten de echtgenoten talrijke huizen te Gent, ondermeer het grote huis buiten de Torenpoot in de Hoogstraat. Dit huis werd door hen blijkbaar het meest bewoond. Lievine van Steelant overleed er in 1563. De twee aanpalende huizen hoorden hen ook toe, evenals een ander huis in de Hoogstraat dat verhuurd werd aan de Kartuziers. Naast talrijke los- en lijfrenten op de stad Gent voor een totale waarde van 55 pond 1 schelling groten jaarlijks, verpachtten ze gronden in de Blaarmeersen (2 g. land en 4 g. meers) en in Rooiegem (6 g. 4 r. land en meersen) ⁵⁰.

Ten Westen van Gent lag een zwaartepunt van hun bezittingen. Lieven van Pottelsberghe was namelijk heer van Vinderhoute en Merendree. Op 13 juni 1517 kocht hij beide heerlijkheden van Jakob van Luxemburg, heer van Fiennes voor de som van 12.000 pond van 40 gr. Vl. (2000 p. gr.). Vinderhoute en Merendree waren in de 15e eeuw onder het huis van Gaver verenigd en ze vormden samen een van de belangrijkste lenen van het graafschap Vlaanderen. De heerlijkheid ressorteerde onder het grafelijk

(45) A.D.N., B 1615, 30^v, 154^v; A. HENNE, *o.c.*, II, 201; P. ALEXANDRE, *Histoire du Conseil Privé dans les Anciens Pays-Bas*, Brussel 1895 (Mémoires Acad. de Belg.), 18.

(46) K.B.B., ms 21.950, 36^r; J.-F. FOPPENS, *Histoire du Conseil de Flandre*, Brussel 1869, 65, 134.

(47) *Memorieboek*, II, 5-56; P. DE L'ESPINOY, *o.c.*, 794, 804-826.

(48) F. DE POTTER, *Gent*, II, 529.

(49) R.A.G., Villain XIII, nr 3881: inventaris van de papieren en de bezittingen van Frans van Pottelsberghe na diens overlijden in febr. 1545 (n.s.) en van Lievine van Steelant, opgemaakt op 12-4-1563, tien dagen na haar overlijden; nrs 3882 en 4464: testament van Lievine van Steelant van 1-7-1545, opgemaakt na het overlijden van haar laatste zoon; nrs 3884-3885: staten van goed van wijlen Lieven en Lievine, 1559-1563; nr 3887: verschillende katernen met lijsten van Lievens bezittingen in 1517 en in zijn sterfhuis; idem na het overlijden van Frans.

(50) R.A.G., Villain XIII, nr 3884, 1^r-1^v; nr 3887, sub voce Royeghem; nr 4464.

Gebruikte afkortingen voor de landmaten: b. = bunder, g. = gemet, r. = roede.

leenhof van Dendermonde. Een baljuw zorgde voor de goede werking van de hoge, middelbare en lage justitie, evenals voor de inning van de tolrechten te land en te water. Bouw en herstel van bruggen en wegen viel ten laste van de eigenaar. De heerlijkheid bestond uit 50 bunder land, meersen, bos, moeras, het kasteel en de grachten en 50 bunder heide. Lieven herbouwde volledig het kasteel. In de 19e eeuw werd het gedeeltelijk gesloopt en opnieuw opgetrokken⁵¹. Bij het overlijden van Lieven ging deze heerlijkheid over op zijn zoon Frans en na diens dood kwam Jan Wouters als dichtbijzijnde erfgenaam in het bezit ervan. Lieven en Jan hadden een gemeenschappelijke grootmoeder, Margriet Sturteuwaghen, maar verschillende grootvaders (zie stamboom II)⁵². Nog in de Oudburg erfde en kocht Lieven verscheidene andere onroerende goederen, ondermeer te Vinderhoute (totaal 34 b. 81 r. meersen, akkerland, kouters; allodia en lenen)⁵³, Lovendegem (9 b. 285 r. bos; als eigendom gekocht)⁵⁴, Drongen (31 b. 200 r. land; gekochte lenen)⁵⁵, Vinkt (18 b.; allodium)⁵⁶, Vosselare (2 b. zaailand en meersen)⁵⁷, Landegem (7 b. 2 g. meers; als eigendom gekocht)⁵⁸, Merendree (24 b. 21 r.; allodia en lenen)⁵⁹, Hansbeke (7 b. 2 g. 225 r. bos en land, hiervan slechts 4 g. 25 r. gekocht, de rest geërfd, o.a. van Snibbels)⁶⁰ en het Land van Nevele (12 b. 2 g. land waarvan 5 g. afkomstig van Snibbels)⁶¹.

Ten Noorden van Gent, in de Vier Ambachten, kocht Lieven onroerende goederen te Zelzate (6 g. land)⁶², en binnen de kasselrij van de Oudburg van Gent had Lieven land te Kluizen (2 b. land, eertijds slachtbos)⁶³, Assenede en Ertvelde⁶⁴.

Meer ten Zuiden van Gent concentreerde Lieven van Pottelsberghe zijn bezittingen in het Land van Aalst. De heerlijkheid Ten Broek in Sint-

(51) D. BERTEN, *Coutumes des seigneuries enclavées dans le Vieuxbourg de Gand*, Brussel 1904, 645 e.v.; F. DE POTTER en J. BROECKAERT, *o.c.*, 1e r., VI, Vinderhoute, 12-14, 17, 24, noot; V, Merendree, 10-11; E. DE SEYN, *Geschied- en aardrijkskundig woordenboek der Belgische gemeenten*, Brussel s.d., II, 1437-1438 (afb. van Vinderhoute naar Sanderus' *Flandria Illustrata*; J. HUYTTENS, *o.c.*, 12-14 (vol fouten); F. GYSELYNCK, *Notice historique sur la commune de Meerendré*, Gent 1847, 21 (vol fouten).

(52) Zie verder p. 14.

(53) R.A.G., Villain XIII, nr 3887, sub voce; nr 4464; A. DE VOS, *Inventaris der Landbouwpachten in de Gentse Jaarregisters van de Keure*, 2 dln, Gent 1958-1960 (Verhandelingen M.G.O.G., IX), II, 15, nr 2023.

(54) R.A.G., Villain XIII, nr 3887, sub voce; nr 4464.

(55) R.A.G., Villain XIII, nr 3887, sub voce; A. DE VOS, *Inv.*, II, 36, nr 2243; 40, nr 2290.

(56) F. DE POTTER en J. BROECKAERT, *o.c.*, 1e r., VII, Vinkt, 14-15.

(57) R.A.G., Villain XIII, nr 3881, 25^r.

(58) R.A.G., Villain XIII, nr 3881, 25^r; nr 3887, sub voce.

(59) R.A.G., Villain XIII, nr 3887, sub voce.

(60) R.A.G., Villain XIII, nr 3887, sub voce; cf. S.A.G., reeks 330, nr 37, 275^v, opsomming goederen Snibbels, o.a. 20 b. in Hansbeke-Merendree.

(61) R.A.G., Villain XIII, nr 3887, sub voce; S.A.G., reeks 330, nr 37, 275^v, 5 g. bos te Nevele.

(62) R.A.G., Villain XIII, nr 3887, sub voce.

(63) R.A.G., Villain XIII, nr 3884, 1^r-1^v; nr 3887, sub voce; nr 4464, sub voce.

(64) R.A.G., Villain XIII, nr 3884, 1^v.

Martens-Lierde bedroeg 21 bunder. Deze heerlijkheid kwam na Frans' dood in het bezit van Lieven Wouters die een leeftijdgenoot was van Frans en samen met deze werd opgevoed⁶⁵. Eveneens in Sint-Martens-Lierde bedroeg het goed Ter Waarden 34 bunder⁶⁶. Verder kunnen we onroerend goed vermelden te Lede (slachtbos van 22 dagwand)⁶⁷ en te Herdersem (10½ b. land)⁶⁸. Nog te noteren vallen 6 dagwand bos in 't Land van Aalst⁶⁹ en heerlijke renten in 't Land van Aalst en 't Land van Rode voor een totaal van 47 p. 12 s. 1 d. gr. jaarlijks⁷⁰ evenals de opbrengsten van tienden te Erpe (18 p. gr. en 2 mudde tarwe per jaar)⁷¹.

Lieven van Pottelsberghe had ook vaste voet in Dendermonde. Hij en zijn zoon Frans waren er hoogbaljuw; een andere zoon Antoon kreeg er een kanunniksprebende. Het hoeft ons dan ook niet te verwonderen dat de familie er een huis bezat⁷². Volgens het huwelijkskontraat van Frans en Jacqueline de Bonnières mocht deze laatste het Dendermondse huis bewonen indien ze weduwe werd en haar schoonouders nog in leven waren en te Gent verbleven. Indien de Gentse herenwoning echter vrij was kon Jacqueline daar haar intrek nemen⁷³.

In 1511 kocht Lieven van Filips van Kleef een jaarlijkse erfrente van 750 pond par. (62 p. 120 gr.) op het tol- en molenrecht van Stad en Land van Dendermonde. Deze rente werd in leen gehouden van de graaf van Vlaanderen⁷⁴. We zagen reeds dat dit leen tijdelijk is overgegaan op de zoon Antoon⁷⁵.

Te Moerzeke in het Land van Dendermonde, was Lieven eigenaar van 21 b. 1 g. 87 r. land dat in zijn geheel verpacht werd, evenals van 11 b. 283 r. land en 9 b. 1 g. 258 r. meersen en bos⁷⁶ en van de jaarlijkse opbrengst van een tiende te Wetteren ten Ede van 26 s. gr.⁷⁷.

Nochtans heeft het echtpaar van Pottelsberghe-van Steelant zich sterk gekoncentreerd op het Land van Waas waar ze trouwens allebei van afkomstig waren.

De voornaamste aankoop was de heerlijkheid Wissekerke in februari

(65) R.A.G., Villain XIII, nr 3884, 2^r; nr 4464, sub voce; A.R.A., De Lalaing, nrs 538-539. Ten Broek ligt nu op het grondgebied Sint-Maria-Lierde; A. DE VOS, *Inv.*, I, 29, nr 2177.

(66) R.A.G., Villain XIII, nr 3884, 2^r; A. DE VOS, *Inv.*, I, 29, nr 2176.

(67) R.A.G., Villain XIII, nr 3884, 2^v; nr 4464, sub voce.

(68) R.A.G., Villain XIII, nr 3884, 2^v; A.R.A., De Lalaing, nr 539.

(69) R.A.G., Villain XIII, nr 3884, 2^r.

(70) R.A.G., Villain XIII, nr 3884, 2^r-2^r; nr 4464, sub voce tlant van Roo(de).

(71) R.A.G., Villain XIII, nr 3884, 2^r.

(72) R.A.G., Villain XIII, nr 3881, 11^r; nr 3884, 2^v; A.R.A., De Lalaing, nr 538.

(73) R.A.G., Van Pottelsberghe, nr 4, 4^r.

(74) R.A.G., Villain XIII, nr 3881, 23^v-24^r; nr 3884, 2^v; R.A.G., Leenhof van Dendermonde, doos: Chartres du Pays de Termonde, a^o 1511-1688, akten van 14-4-1511, 28-10-1515, febr. 1522 en 16-8-1526.

(75) Zie p. 4.

(76) R.A.G., Villain XIII, nr. 3884, 3^r-4^r; nr 3887, sub voce; nr 4464, sub voce.

(77) R.A.G., Villain XIII, nr 3884, 3^r.

1516. Verkoper was Roeland le Fèvre, heer van Temse, ontvanger-generaal van Vlaanderen vóór Lieven. Deze heerlijkheid strekte zich uit over de gemeenten Bazel, Haasdonk, Melsele en Vrasene. Het leen bestond uit 400 bunder en het bezat de hoge, middelbare en lage justitie. Het hing rechtstreeks af van het Soevereine Leenhof van Vlaanderen. Met haar achterlenen was de heerlijkheid Wissekerke een van de belangrijkste uit het graafschap⁷⁸. In 1520 vroeg Lieven van Pottelsberghe de toestemming aan Karel V om de heerlijkheid uit te breiden door aanhechting van het Hof Ten Dorent te Bazel, Hof Te Bays te Haasdonk en een achterleen in Sint-Pauwels. Het jaar daarop krijgt hij van de keizer de toelating om de heerlijkheid Beaufort, gelegen op het grondgebied der parochies Bazel en Kruikeke, eveneens bij Wissekerke te voegen⁷⁹. Deze vereniging is ongetwijfeld gebeurd met het oog op de toewijzing van de gehele heerlijkheid aan Frans in 1522. Na Frans' dood wees Lievine van Steelant Wissekerke toe aan haar broer Servaas, hoofdschepen van het Land van Waas en haar raadsman en zaakvoerder. Ten Dorent werd er van losgehaakt en ging naar een andere broer Jakob (zie stamboom IV)⁸⁰.

Samen met de heerlijkheid Wissekerke kocht Lieven in 1516, van de familie van Steelant, twee heerlijkheden in de parochie Waasmunster, ahangende van het Waaslandse Leenhof. Op 5 mei 1521 mag hij beide heerlijkheden verenigen tot een geheel onder de naam Hof Ten Rijen of van Riede (ca. 30 b.). Dit Hof ging na Frans' dood over op de familie Wouters. Wissekerke en Ten Rijen samen hadden Lieven in 1516 330 pond gr. gekost⁸¹. Een heerlijke rente op Ten Rijen bracht jaarlijks 130 gr. 3 d. par. op en het verpachten van het visrecht op de Durme 49 s. 20 d. gr.⁸².

Een korte opsomming van hun verdere Waaslandse bezittingen laat zien welke invloedrijke personages de echtelieden in het Waasland geworden waren.

Vooreerst bezaten ze nog een woonhuis met 6 bunder land in Sint-Pauwels-Waas waarvan Jacqueline de Bonnières volgens het reeds aangehaalde huwelijkskontraat het vruchtgebruik kreeg na Frans' dood mits ze instond voor het onderhoud ervan. Om het huis aan te kleden werd

(78) R.A.G., Villain XIII, nr 5952 (aankoopakte); nr 5963 (leenverheffing 1526); F. DE POTTER en J. BROECKAERT, *o.c.*, 3e r., I, Bazel, 24-27; III, Sint-Pauwels, 21-22; E. DE SEYN, *o.c.*, II, 1530; I, 86 (afb. van Wissekerke-Licques naar Sanderus' *Flandria Illustrata*); P. JANSSENS, *Kanitekeningen over Bazel-Waas*, in: *Annalen Oudheidk. Kring Waas*, LI (1939) 31, 35; R. SCHOORMAN, *Notice relative à la baronnie de Wissekerke et du Comté de Rupelmonde*, in *Indicateur général, hérald. et biogr.*, II (1912-13) suppl. 1 en 2; idder DE SCHOUTEETE DE TERVARENT, *Livre des feudataires des Comtes de Flandre au Pays de Waes aux XIVe, XVe, XVIe siècles*, Sint-Niklaas 1873, 353 e.v.

(79) R.A.G., Villain XIII, nrs. 3878, 5953-5956, 5985; A.D.N., B 1615, 61^r, 96^r, 97^v; DE SCHOUTEETE DE TERVARENT, *Feudataires*, 407.

(80) R.A.G., Villain XIII, nrs 3882, 4464; A.R.A., *De Lalaing*, nr 538.

(81) A.D.N., B 1615, 102^r, 104^v, 105^r; DE SCHOUTEETE DE TERVARENT, *Feudataires*, 266 e.v., 290; P. JANSSENS, *o.c.*, 93 (Jan van Steelant, hoofdschepen van het Land van Waas is in 1477 heer van Ten Rijen); F. DE POTTER en J. BROECKAERT, *o.c.*, 4e r., II, Waasmunster, 27-30).

(82) R.A.G., Villain XIII, nr 3883, 4^v.

haar een bedrag van 1600 gouden Karolusgulden toegezegd⁸³.

In datzelfde Sint-Pauwels verpachtte Lieven nog 26 b. 1 g. 103 r. land, meersen en bos en streek hij een heerlijke rente op van 16 s. 4 d. gr. Acht bunder hiervan vormde de heerlijkheid Ten Ast⁸⁴. In Sint-Gillis-Waas en in Vrasene lagen twee lenen die samengevoegd waren en bestonden uit een rente van 20 mudde ruwe haver die in leen gehouden werd van de graaf en ressorteerde onder het Wase Leenhof. Na Lievine's dood ging dit leen naar de kinderen van haar zuster Marie⁸⁵.

De kinderen van Lievine's broer Filips erfden het Hof Ter Elst te Elversele (19 b. 1 r.)⁸⁶. Worden verder nog vermeld: een onderleen van het Hof van Puivelde (Puuevelde) in de parochie van Belsele (1 b. meersen en 1/2 g. land)⁸⁷; grond in Daknam (7 g. 200 r. land, 200 r. bos en 40 r. meersen)⁸⁸; meersen in Stekene⁸⁹; losse percelen in Oostakker (5 b. 264 r.) waarvan de opbrengst bestemd is voor het Sint-Jeronymushuis te Gent⁹⁰; talrijke gronden te Lokeren (176 b. 1 g. 173 r. land, ca 3 b. 36 r. bos, 20 b. heide en 14 b. 2 g. 200 r. meersen⁹¹; meersen te Saftingen (32 b. door Lieven in 1508 gekocht) en waarvan de opbrengst in 1542 toegekend werd aan de Hiëronymieten⁹²; land te Beveren (5 g.) en heerlijke renten van 13 d. gr. en van 28 s. 4 d. gr. jaarlijks⁹³; een leen te Waasmunster (4 b. 7 g. 67 r.)⁹⁴; gronden te Bazel (8 b. 1 g. land en ca 2 b. 1 g. 150 r. dijken) en een heerlijke rente van 9 pond gr. eveneens te Bazel⁹⁵.

Tenslotte dienen nog de belangrijke pachthoven vermeld te Temse. In de Oude Weert is dit een hofstede met gronden, dijken en een tiende (56 b. 1 g. 43 r.) en in de Nieuwe Weert gaat het over een hofstede met gronden en dijken (63 b. 2 g. 87 r.), tienden en renten. Het visrecht in de grachten van de hofstede was voor de pachter van de boerderij, het visrecht in de andere waters van het domein werd door de van Pottelsberghes afzonderlijk verpacht⁹⁶.

Als laatste dient nog getoeterd dat Lieven van Pottelsberghes een tiende

(83) A.R.A., De Lalaing, nr 538; R.A.G., Van Pottelsberghes, nr 4, 4^r.

(84) R.A.G., Villain XIII, nr 3884, 5^v-6^r; DE SCHOUTEETE DE TERVARENT, *Feudataires*, 558; F. DE POTTER en J. BROECKAERT, *o.c.*, 3e r., III, Sint-Pauwels, 21-22.

(85) R.A.G., Villain XIII, nr 3882 en 4464; A.R.A., De Lalaing, nr 538.

(86) R.A.G., Villain XIII, nr 3884, 5^r; nrs 3882 en 4464; DE SCHOUTEETE DE TERVARENT, *Feudataires*, 271-272.

(87) DE SCHOUTEETE DE TERVARENT, *Feudataires*, 568; F. DE POTTER en J. BROECKAERT, *o.c.*, 3e r., I, Belsele, 19.

(88) R.A.G., Villain XIII, nr 3884, 5^r; nr 3881, 25^r.

(89) R.A.G., Villain XIII, nr 3884, 5^r.

(90) A. DE VOS, *Inv.*, II, 41, nr 2305.

(91) R.A.G., Villain XIII, nr 3884, 4^v; A. DE VOS, *Inv.*, II, 37, nrs 2256, 2257, 2258.

(92) R.A.G., Villain XIII, nr 3881, 3^r.

(93) R.A.G., Villain XIII, nr 3884, 9^r.

(94) R.A.G., Villain XIII, nr 4464, sub voce.

(95) R.A.G., Villain XIII, nr 3884, 9^r; nr 3887, 1^r; nr 4464, sub voce.

(96) R.A.G., Villain XIII, nr 3884, 6^r-9^r; nr 3887, sub voce; F. DE POTTER en J. BROECKAERT, *o.c.*, 3e r., IV, Temse, 34.

in leen hield te Steenwerke, ressorterende onder het leenhof van Strazele (arr. Duinkerken, dép. Nord). Bij testament liet Lievine van Steelant dit — in drie gelijke parten verdeeld — na aan de kinderen van haar broers Herman en Lodewijk en van haar zuster Margriet⁹⁷.

Aan de hand van het familiefonds Villain XIII zou het mogelijk zijn een ekshaustieve studie te maken van het onroerend bezit van deze Gentse edelman. Dit gaat echter deze studie te buiten. Om echter toch een kleine evaluatie te maken van Lievens vermogen hebben we al zijn grondbezit opgeteld — zonder onderscheid te maken in de kwaliteit van de grond — en dit totaal omgezet in ha (grosso modo 1 b. = 1,3 ha). Het resultaat hiervan geeft ca 1618 ha. Het spreekt vanzelf dat het hier slechts een schatting betreft. Sommige gronden kunnen Frans of Lievine ondertussen verkocht hebben, van andere werd geen oppervlakte gegeven.

Even benaderend is de optelling van alle renten: 178 pond, 5 schellingen en 8 penningen groten en 3 penningen parisis.

De verdeling van de goederen van Lievine van Steelant en Frans van Pottelsberghe over de beide families na Lievine's dood in 1563 geeft slechts een deel weer van de erfenis⁹⁸. Maar juist omdat het in twee gelijke „cavels” moest verdeeld worden, krijgt men een nauwkeurige lijst van de waarde. In het totaal gaat het hier om 141 bunder 131 roeden en 2 dagwand grond (= ± 185 ha) met vier erven met inboedel voor een totale waarde van 4535 pond 18 schellingen en 4 penningen groten plus 264 pond en 7 penningen groten voor de bomen en het hout. Hierbij dienen nog voor 51 pond groten renten geteld te worden⁹⁹.

Tenslotte geven we nog de afrekening van de inkomsten en uitgaven die opgemaakt werd, onmiddellijk na het overlijden van Lievine van Steelant op 2 april 1563, door Frans van Steelant, zoon van Lievine's broer Filips, dit met het oog op de verdeling van de nalatenschap. De totale som van de inkomsten bedraagt 662 p. 1 s. 11 d. gr. 8 d. par en van de uitgaven 273 p. 9 s. 4 d. gr. 2 d. par.; dit geeft een batig saldo van 389 p. 2 s. 7 d. gr. 6 d. par.¹⁰⁰.

Het spreekt vanzelf dat de erfenisdeling van dit omvangrijke patrimonium na de dood van Lievine van Steelant in 1563 zonder enige rechtstreekse erfgenaam, tot moeilijkheden en een proces heeft geleid. Bij de dood van Lieven van Pottelsberghe echter was er nog geen vuiltje aan de lucht. Zijn enig overgebleven zoon Frans was zijn universeel erfgenaam evenals zijn echtgenote. Zo staat dit ook in zijn testament dat hij

(97) R.A.G., Villain XIII, nr 3884, 2^e; nrs 3882 en 4464; A.R.A., De Lalaing, nr 538.

(98) We willen hier niet in detail treden over deze goederenverdeling. Er werd alleen een onderscheid gemaakt tussen de goederen die de echtelieden in het huwelijk meegebracht hadden en die terug gingen naar de respectieve families en tussen de goederen in gemeenschap verworven, die gelijk verdeeld werden onder beide families.

(99) R.A.G., Villain XIII, nr 4464.

(100) R.A.G., Villain XIII, nr 3885.

eigenhandig geschreven heeft op 31 maart 1531 (n.s.) en aangevuld op Paasdag (9 april) van hetzelfde jaar ¹⁰¹.

Na de traditionele oratorische inleiding en de vermelding van de plaats waar hij wenst begraven te worden (de Vinderhoutekapel in de Sint-Michielskerk) geeft hij de namen van de testamentuitvoerders. Ze komen allen uit hetzelfde beroepsmilieu als Lieven zelf, wat ons natuurlijk niet hoeft te verwonderen. De eerst geciteerde is meester Jan Ruffault, heer van Neuville, vooreerst meester in de Rijselse Rekenkamer, vervolgens tesaurier-generaal van de domeinen en de financies van Karel V en tenslotte tesaurier-generaal in de in 1531 opgerichte Raad van Financiën ¹⁰². Jan Ruffault kreeg tevens de opdracht om toezicht te houden op zaakvoerder Peter Snoeck en hij werd, samen met Lievine, voogd van de minderjarige Frans. Tweede in de rij is Jan Wouters, de latere heer van Vinderhouten en Ten Broek. Deze Jan Wouters, heer van Hallebast, was zoals we reeds gezien hebben, een achterneef van de testateur; hoofdschepen van Het Land van Waas van 1508 tot 1518 en raadsheer in de Raad van Vlaanderen van 1508 tot aan zijn dood in 1559 ¹⁰³. Zoals verder nog zal blijken, leefden de families van Pottelsberghe en Wouters in zeer goede verstandhouding. Derde executeur is Hugo van Grammez, heer van Wingene († 1549), gekommiteerde in de Raad van Financiën ¹⁰⁴. Omaer van Edingen was griffier van de Raad van Vlaanderen van 1525 tot 1540 en verwant met de van Steelants (zie stamboom IV). Hij frekwenteerde de Gentse humanistenkringen en was bevriend met Erasmus ¹⁰⁵. Als laatste werd Peter Snoeck aangeduid, baljuw van Vinderhouten en zaakvoerder van Lievine van Steelant zijn tante, vermits hij getrouwd was met Jacqueline van Steelant, Jakobsd. (zie stamboom IV) ¹⁰⁶.

Vervolgens regelt de testateur zijn begrafenisplechtigheid. Er moeten missen gelezen worden in de kerken van Vinderhouten, Bazel, Waasmunster, Sint-Pauwels, Dendermonde, Sint-Martens-Lierde, Nevele en Sint-Michiels in Gent. In al die kerken heeft hij nota bene voordien reeds jaar-

(101) A.R.A., De Lalaing, nr 538 (afschrift); vermelding in de inventaris van het sterfhuis: R.A.G., Villain XIII, nr 3881, 4^r: een eerste testament schijnt te dateren van 4 september 1530 („Testament van wijlen Mer Lievin van Pottelsberghe onderbleven in daten 4en september 1530” en „Testament autentyck van voorn. Mer Lieven in daten laetsten martii 1530, metten additien vandien vanden 1en maii [sic] 1531 metter copie”).

(102) M. BAELDE, *De Collaterale Raden onder Karel V en Filips II (1531-1578). Bijdrage tot de geschiedenis van de centrale instellingen in de zestiende eeuw*, Brussel 1965 (Verhandelingen Kon. Academie van België, Klasse der Letteren, nr 60), 302; A. HENNE, *o.c.*, III, 247, n. 2; IV, 381, n. 1; *Inv. Chambres des Comptes*, VI, 437.

(103) *Annuaire*, 1869, 266; J. GAILLARD, *Bruges et le Franc*, V (1862) 244; DE SCHOUTEETE DE TERVARENT, *Magistratures*, 127-128; J.-F. FOPPENS, *Conseil de Flandre*, 156.

(104) M. BAELDE, *o.c.*, 265; *Inv. Chambres des Comptes*, IV, 239, 354.

(105) H. DE VOCHT, *History of the Foundation and the Rise of the Collegium Triligue Lovaniense 1517-1550*, II, Leuven 1953, 189-190.

(106) Peter Snoeck komt regelmatig voor in de geciteerde documenten van Villain XIII.

getijden gesticht voor hem en zijn familieleden¹⁰⁷. De armen die deze missen bijwoonden konden genieten van een brood- en geldbedeling¹⁰⁸. Natuurlijk werd de geestelijkheid van al die kerken bedacht, evenals zijn burens en zijn kollega's in de Raad van Vlaanderen. Deze laatste kregen zelfs een maaltijd van 2 pond groten aangeboden op voorwaarde weliswaar dat ze aanwezig waren op de uitvaartmis en nadien nog een requiemmis lieten lezen ter zijner nagedachtenis. Ook zijn dienaars werden niet vergeten evenmin als verscheidene familieleden, meestal geestelijken. Onder hen „vrouwe Anna van Pottelsberghe, mijne natuerlicke dochtere, religieuze toostecloot" voor wie hij een lijfrente van 3 pond groten jaarlijks gekocht heeft op de stad Dendermonde „om huere cleene necessiteyten mede te coopene". Interessant is ook te weten dat Lieven Wouters, zoon van de hogergenoemde Jan uit diens eerste huwelijk met Marie van Nieuwenhuysse († 1532) „met mij wonachtich es ende up ghewassen met Franskin mijnen soene". Deze Lieven is een jaar ouder dan Frans. Vanaf het overlijden van zijn pleeg- en peetvader krijgt Liefkin, zoals hij in het testament genoemd wordt, 3 pond groten jaarlijks en tot aan zijn twintigste jaar bovendien nog 10 pond groten per jaar (totaal 40 p. gr. eens). Geldgebrek heeft Lieven Wouters later ook niet gekend want hij werd raadsheer en „griffier van d'orloghe" onder Karel V en ontvanger-generaal van Financiën onder Filips II, dit om in de branche te blijven. Zijn oudste broer Jan zal Vinderhoute erven; hij moet zich tevreden stellen met Ten Broek¹⁰⁹.

Ten slotte geeft Lieven van Pottelsberghe nog enkele bijkomende richtlijnen voor zijn stichtingen in het Alijnshospitaal en de Hiëronymieten die in het vierde hoofdstuk zullen besproken worden.

In de codicil van 9 april doet hij nog verschillende schenkingen aan vrienden, kloosters en familieleden, onder meer aan Willem van Pottelsberghe uit een andere tak van de familie (zie stamboom II) en een van de eisers achteraf.

In een tijd waarin de bezittende klassen, en niet alleen deze trouwens, blijkbaar tuk waren op procederen kon het niet uitblijven dat ook de boedelverdeling van het echtpaar van Pottelsberghe - van Steelant voor de Raad van Vlaanderen kwam. De „levende staecke" van de van Pottelsberghe's en van de van Steelants, die trouwens ook met elkaar verwant waren zoals blijkt uit stamboom II, konden zich niet verzoenen met het deel dat aan de familie Wouters was toegewezen uit de nalatenschap van de „dode staecke" van de familie van Pottelsberghe¹¹⁰.

We zullen hier niet verder uitweiden over dit proces maar dank zij

(107) R.A.G., Parochiekerken, Sint-Michiels, nr 498; Hiëronymieten Gent, nr 43, 14^r; Villain XIII, nr 3881, 13^v, 19^r.

(108) Over de deelneming van de armen aan de begrafenismissen in de zestiende eeuw, zie P. ARIES, *L'homme devant la mort*, Parijs 1977, 166-167.

(109) *Annuaire*, 1869, 272-273; F. GAILLARD, *o.c.*, V (1862) 245; M. BAELDE, *o.c.*, 330.

(110) Over deze twist zie A.R.A., De Lalaing, nrs 538-539; R.A.G., Familiefonds Desmanet de Biesme, nr 807; Villain XIII, nr 4464.

de argumentatie die door beide partijen werd naar voor gebracht was het ons mogelijk om de stamboom van de van Pottelsberghe's en de aanverwante families terug samen te stellen.

II. DE ZONEN VAN POTTELSBERGHE TE ORLEANS

In 1517 zond Lieven van Pottelsberghe zijn zonen Florens en Antoon ter studie naar de rechtsuniversiteit van Orleans. Dit hoeft ons helemaal niet te verwonderen, want reeds vanaf de 13e eeuw zijn er bewijzen dat Vlamingen, en Nederlanders in 't algemeen, deze stad aan de Loire verzoeken om er een degelijke rechtsvorming te krijgen¹¹¹.

De orleanse universiteit is één van de spontane stichtingen van het einde der 12e eeuw (*ex consuetudine* of *sui generis*). Toen in 1219 de studie van het Romeins recht te Parijs verboden werd, nam Orleans dadelijk deze taak over en werd aldus als het ware de civilistenafdeling van Parijs. Beroemde professoren zorgden voor een toevloed aan studenten. Een degelijke organisatie van het jonge studium drong zich op en in 1306 erkende Paus Clemens V, zelf oud-student van Orleans, deze rechtsschool als een volwaardig *studium generale*. Na een grote bloeiperiode in de 14e eeuw, verminderde de studentenbevolking aanzienlijk op het einde van die eeuw en verder in de 15e eeuw. Een grondige reorganisatie werd noodzakelijk. Met de nodige hoogten en laagten trad de universiteit in een nieuwe bloeiperiode in de eerste helft der 16e eeuw. De godsdienstoorlogen in de tweede helft van die eeuw en het groeiend nationalisme aan trouwens alle Europese universiteiten hebben reeds tegen het einde van de 16e eeuw van het eens zo bloeiende Orleanese rechtsstudium een regionale universiteit gemaakt. De snel evoluerende achteruitgang van de universiteit in de 17e en 18e eeuw is geëindigd op de definitieve sluiting in 1793¹¹².

We moeten even blijven stilstaan bij het sterk internationale karakter van deze hogeschool in de Middeleeuwen en de Renaissance. De grote toevloed vreemde studenten in de 13e en 14e eeuw hebben ook te Orleans, zoals bvb. te Parijs en Bologna, de vereniging van studenten in naties (*nationes*) noodzakelijk gemaakt. De student, dikwijls nog zeer jong, die in de vreemde universiteitsstad belandde, kende gewoonlijk de taal niet en was vreemd aan gewoonten en gebruiken van zijn nieuwe verblijfplaats waar hij normaal toch enkele jaren van zijn leven zou doorbrengen. Het

(111) J. GILISSEN, *Les légistes en Flandre aux XIIIe et XIVe siècles*, in Bulletin de la Commission royale des anc. lois et ord., XV (1939) 137-176; R.C. VAN CAENEGEM, *Le droit romain en Belgique*, in Ius Romanum Medii Aevi, Pars V, 5b, Milaan 1966, 24-25; R. FEENSTRA, *De Universiteit van Orleans in de Middeleeuwen. Centrum van Europese rechtswetenschap en kweekschool van Nederlandse juristen*, in Samenwinninge, tien opstellen over rechtsgeschiedenis geschreven ter gelegenheid van het tienjarig bestaan van het interuniversitair instituut Nederlands Centrum voor Rechtshistorische Documentatie, Zwolle 1977, 26-32 (met uitgebreide literatuuropgave).

(112) Voor de literatuur over Orleans zie: S. GUENEE, *Bibliographie de l'Histoire des Universités françaises des origines à la Révolution*, T. II, Parijs 1978, Orléans, 296-321, en R. FEENSTRA, *o.c.*, 11-32.

universele Latijn kon de wetenschappelijke kloof overbruggen maar in het dagelijks leven zochten de jongeren met dezelfde taal, gewoonten en politiek bestel elkaar op en ze groepeerden zich om zo in die vreemde stad een beetje van hun vaderland terug te vinden. Leden van eenzelfde „natie” in de meest ruime betekenis van het woord, vormden aldus „nationes”¹¹³. Te Orleans heeft men reeds sporen van hun bestaan van vóór 1312. In 1337 worden tien naties expliciet vermeld, te weten de Franse, Normandische, Boergondische, Picardische, Lotharingse, Schotse en Germaanse, die van Tours, Champagne en Aquitanië. In 1538 werden deze tien naties herdield tot vier : de Franse, Normandische, Picardische en Germaanse. Tot aan het verdrag van Kamerijk in 1529 was de grens tussen het Franse en het Heilig Roomse Rijk tevens de grens tussen de Picardische en de Germaanse natie, in theorie altans. Aldus ressorteerden de Vlamingen uit Kroonvlaanderen onder de Picardische natie, die uit Rijksvlaanderen, uit de overige Nederlandse provincies en uit het Prinsbisdom Luik onder de Germaanse natie. Duidelijk is het echter dat de „Kroonvlamingen” zich liever inschreven in de meer prestigieuze Germaanse natie, hiervoor argumenten gebruikend als taalverwantschap, Germaanse oorsprong, verblijfplaats van de ouders en dies meer¹¹⁴. De motivering van de gebroeders van Pottelsberghe om de *Natio Germanica* te verkiezen boven de Picardische kennen we niet, evenmin als de argumentatie die ze aangevoerd hebben om zich te kunnen laten inschrijven. Gewoonlijk is dit wel het geval omdat er herhaaldelijk geschillen ontstonden tussen bv. de Picardische en de Germaanse natie over het elkaar „afpikken” van studenten wat natuurlijk financiële implicaties meebracht¹¹⁵.

Hoe dan ook, in het register¹¹⁶ van de Germaanse natie staan vermeld : „nobilis magister Florencius Pottelsbergh” en „nobilis magister Antonius Pottelsbergh, adolescentuli, fratres, Tornacenses” op donderdag 2 juli

(113) P. KIBRE, *The Nations in the Mediaeval Universities*, Cambridge (Mass.) 1948 (Mediaeval Academy of America, XLIX).

(114) C.M. RIDDERIKHOFF, met de medewerking van H. DE RIDDER-SYMOENS, *Premier Livre des procureurs de la Nation Germanique de l'ancienne université d'Orléans 1444-1546, première partie: Texte des rapports des procureurs*, Leiden 1971, blz. XV-XX. Wordt verder aangehaald als *Livre des procureurs*, I-1; H. DE RIDDER-SYMOENS, D. ILLMER, C. RIDDERIKHOFF, *Premier Livre des procureurs de la Nation Germanique de l'ancienne université d'Orléans 1444-1546, seconde partie: Biographies des étudiants*, Leiden ter perse, blz. XIII-XIV. Wordt verder aangehaald als *Livre des Procureurs*, I-2 (nr verwijst naar nr. van de biografie van de student).

(115) H. DE RIDDER-SYMOENS, *Les origines géographique et sociale des étudiants de la nation germanique de l'ancienne université d'Orléans (1444-1546)*, in *The Universities in the Late Middle Ages*, ed. J. Ysewyn en J. Paquet (Mediaevalia Lovaniensia, serie I/ Studia VI) Leuven-Den Haag 1978, 458.

(116) De procurator of voorzitter van de Germaanse natie werd ieder kwartaal verkozen. Een van zijn taken was het bijhouden van een register. Daarin werden de nieuwe leden genoteerd, de promoties, de merkwaardigste gebeurtenissen van zijn ambtsperiode. De kwaliteit van deze notulen varieert erg al naargelang de ijver van de procurator en de zorg besteed aan het register. Het *Premier Livre des Procureurs* is een uitgave van deze verslagen voor de periode 1444-1546. Het tweede deel van deze uitgave bevat de biografieën van alle in het „matrikel” voorkomende studenten.

1517¹¹⁷. Ze betaalden ieder 42 schellingen en 6 penningen van Tours inschrijvingsgeld, het tarief voor de adellijke jongeren. Een niet-edelman kwam er met 25 schellingen van Tours vanaf¹¹⁸. De twee broers waren vergezeld van een pedagoog — zoals het voor adellijke zonen betaamde —, namelijk de geestelijke Jakob Noey uit Dordrecht. Deze Jakob had reeds het licentiaat in kanoniek recht behaald te Parijs vóór 24 januari 1515. Hij stierf als kanunnik van het Kapittel van Geervliet in 1540¹¹⁹. De Dordrechtenaar leerden de beide Vlamingen waarschijnlijk te Leuven kennen. Hij legde er in ieder geval de eed bij de inschrijving van de twee van Pottelsberghe's af op 24 januari 1515¹²⁰. Het Leuvense matrikel vermeldt niet ekspliciet welke studierichting ze gingen volgen maar het betreft hier zonder twijfel de *artes* vermits ze in Orleans ingeschreven werden als *magister [artium]* d.w.z. dat ze de meestertitel in de Zeven Vrije Kunsten reeds behaald hadden. We staan hier voor een normaal *curriculum universitatis* van de 15e en de 16e eeuw¹²¹. Nadat een gemiddeld Nederlands student in die tijd enige jaren de Schone Kunsten aan de eigen hogeschool had gevolgd, vertrok hij, al dan niet in het bezit van de meestertitel, naar een vreemde universiteit, om er rechten, medicijnen of theologie te studeren. De Franse studia genoten meer de voorkeur dan de Duitse, omdat de Nederlanders in de eerstgenoemde nog een spoedkursus Frans konden meepikken¹²². De zeldzamen die zich nog de moeite en de kosten van een doctoraat, meest in de rechten, konden veroorloven, trokken de Alpen over en bezochten er een van de beroemde centra (Bologna, Padua, Ferrara, Pisa, Siena, enz.).

Helaas was dit voor onze beide Vlamingen niet weggelegd. Florens stierf amper een maand na zijn inschrijving in het Orleanese studium, nl. op 4 augustus 1517. De doodsoorzaak wordt niet opgegeven. Wel vermeldt het register van de natie dat Florens er ondanks zijn jeugdige leeftijd uitzag als een oude man, als een tweede Cato (*quamvis annis juvenis moribus tamen admodum senex ut alter Cato putaretur*)¹²³.

(117) *Livre des Procureurs*, I-1, 194; *Livre des Procureurs*, I-2, nrs 625 en 626.

(118) A.D.L., D 223, 36^r.

(119) *Livre des Procureurs*, I-1, 193; *Livre des Procureurs*, I-2, nr 620; A.D.L., D 223, 36^r: betaalde 25 schellingen.

(120) A. SCHILLINGS, *Matricule de l'Université de Louvain*, III, Brussel 1958 (K.C.G.), 502, nr 98; 503, nr 99: „Florentius et Anthonius Pottelberge, fratres de Gandavo, Tornacensis dyoc. (juravit pro his duobus Jacobus Noy, licentiatus in utroque)“.

(121) Als men het *curriculum universitatis* van de Nederlandse Orleansstudenten bekijkt in het *Livre des Procureurs*, I-2 dan merkt men dat meer dan 50% onder hen, en meer Zuid- dan Noord-Nederlanders, eerst de universiteit van Leuven bezochten vooraleer naar Frankrijk door te reizen; cf. ook C.M. RIDDERIKHOFF, *De studenten en het universitaire onderwijs*, in *Varia Historica Brabantica*, VI-VII, 's-Hertogenbosch 1978, 9 e.v.

(122) Zie bvb.: *Les dépenses d'un étudiant allemand à Louvain et Paris*, in *Revue du Nord*, IX (1923) 287-288; M. NAUWELAERTS, *Latiïjnse school en onderwijs te 's-Hertogenbosch tot 1629*, Tilburg 1974, 60-62; J. NAUWELAERS, *Histoire des Avocats au souverain Conseil de Brabant*, I, Brussel 1947, 76.

(123) *Livre de Procureurs*, I-1, 210-211. Waarschijnlijk leed Florens aan *Progeria* of de ziekte van Werner, een congenitale, erfelijke afwijking, waarbij zich

De procurator van de natie noteert in het verslag van zijn ambtstermijn dat de jongeling, begiftigd met alle deugden van een hoge geboorte en wijsheid, met alle luister begraven werd voor het altaar van de natie in de kerk van Notre-Dame de Bonne-Nouvelle¹²⁴. Zowel over dat altaar als over het begrafenisceremonieel van de suppoosten (leden) van de Germaanse natie zijn we goed ingelicht.

Notre-Dame de Bonne-Nouvelle was vanaf de 12e eeuw een Benediktijnerpriorij afhankelijk van de abdij van Marmoutier. Deze kerk lag midden in het studentenkwartier op de hoek van de huidige *rue de Bourgogne* en de *rue de l'Université*. Tans is de priorij echter verdwenen om plaats te maken voor de Préfecture. Reeds in de 14e eeuw had de prior toelating gegeven aan de universiteit om er mis te lezen in de kapel van Sint-Antonius en om er haar vergaderingen te houden met open of gesloten deuren en om er haar schatkist in onder te brengen. Als tegenprestatie diende de universiteit het gebouw te onderhouden. Hierin is ze trouwens meestal te kort geschoten. De opbrengst van de missen (onder meer de begrafenismissen) en de kaarsen was voor de prior; ook daar werd regelmatig over getwist. De Germaanse natie had bovendien de toestemming gekregen (1502) om op het hoofdaltaar een stenen retabel te plaatsen van 5 voet op 4 voet, voorstellend O.L.V., Sint-Jozef en de Drie Koningen. Deze laatsten waren de patroonheiligen van de natie. Op 5 januari werden aan dit altaar de vespers gezongen en op 6 januari — feest van de natie — de hoogmis. De leden werden verzocht in grote getale op deze vieringen aanwezig te zijn. De opbrengsten van die mis waren eveneens voor de prior¹²⁵. In 1520 vroeg de natie aan de tot Fransman genaturaliseerde schilder, Niklaas Fenestraux, om dit altaarstuk te polychromeren. Wel diende de natie een kollekte bij haar leden te houden om de overeengekomen 55 kronen ereloon te kunnen betalen¹²⁶.

Procurator Adolf Eicholz uit Keulen¹²⁷ (2e kwart 1517) licht ons in zijn ambtsverslag uitvoerig in over het begrafenisceremonieel van de suppoosten van de natie. Deze procurator heeft blijkbaar orde op zaken willen stellen en veel geplogenheden en tradities op schrift gesteld als leidraad voor zijn opvolgers. Van zijn hand verschenen talrijke statuten en reglementen, o.m. een „*de modo et ordine sepulture cujuspiam Alemanni vita defuncti, nostre nationis suppositi*”¹²⁸. Deze begrafenisrichtlijnen voor de leden werden door hem neergeschreven om de taak van zijn opvolgers te vergemakkelijken (*ad exemplum et commoditatem successorum ut facilius rei gerende ordinem cognoscant*)¹²⁹.

op jeugdige leeftijd ouderdomsverschijnselen voordoen (mededeling van Dr. med. L. de Ridder).

(124) *Livre des Procureurs*, I-1, 211.

(125) *Livre des Procureurs*, I-1, 1, n. 1; 78; 122, n. 2; C. DE VASSAL, *Recherches sur le monastère de Notre-Dame de Bonne-Nouvelle*, in *Mémoires de la Société royale des sciences, belles-lettres et arts d'Orléans*, IV (1842) 1-92.

(126) *Livre des Procureurs*, I-1, 243, 245, 247; *Nationaal Biografisch Woordenboek*, V (1972) 335-336.

(127) *Livre des Procureurs*, I-2, nr 583.

(128) *Livre des Procureurs*, I-1, 195.

(129) *Ibid.*, 196, n.c.

Vooreerst zorgde de natie voor vier wassen kaarsen, elke kaars voorzien van het wapenschild van de natie. Uit de mogelijke nalatenschap van de overledene konden ook kaarsen aangekocht worden. Vervolgens werd gevraagd aan de *patroni* (soort ere-leden) van de Germaanse natie en aan de vrienden en magen van de overledene om op de plechtigheid aanwezig te zijn en om de dode in hun gebeden te gedenken. De procurators en bedellen van de negen andere naties werden eveneens uitgenodigd om aan de rouwplechtigheid deel te nemen, compleet in rouwkledij, met kaarsen en skepters. (De Germaanse natie woonde aldus ook de begrafenis bij van leden van de andere naties). Ten derde werd besloten dat vier suppoosten van de natie (of de oudsten, of de hoogsten in rang, of landgenoten of familieleden van de overledene) in rouwkleren gehuld, geflankeerd aan de vier hoeken, de monniken zouden helpen bij het dragen van de lijkbaar. De lijkstoet zag er als volgt uit: vooraan werd het kruisbeeld gedragen, daarachter kwamen de priesters van de parochiekerk van de overledene, dan volgden de kaarsdragers van de Germaanse natie en van de andere naties. Aan weerskanten van de lijkbaar werden de kaarsen van de overledene gedragen, versierd met zijn wapenschild indien hij er een bezat. Achter de lijkbaar volgde de met rouwkap getooide bedel met in zijn hand de zilveren scepter van de natie; hij werd gevolgd door de in rouwkledij gehulde procurator, verder de *patroni*, vrienden en magen van de natie en van de overledene. Als laatsten in de stoet stapten de receptor of ontvanger van de natie en de andere suppoosten op, ieder volgens graad, sociale rang en leeftijd. In deze orde ging de lijkstoet eerst naar de parochiekerk van de overledene, vervolgens naar de begraafplaats waar de dode werd bijgezet. Bijna steeds was dit of de kerk van Notre-Dame de Bonne-Nouvelle zoals in het geval van Florens van Pottelsberghe, ofwel was dit het *Grand Cimetière*, een open kerkhof dicht bij de Heilige Kruiskerk in het centrum van de stad. Dit kerkhof was omgeven door galerijen en de leden van de germaanse natie werden meestal in de Oost-Galerij of Heilige Geestgalerij bijgezet. In de hoekkapel, gewijd aan de Driekoningen, werd dan nogmaals een erediens gehouden¹³⁰. Jammer genoeg heeft men van dit unieke gotische gebouw de laatste decennia niet veel overgelaten. Na de bijzetting ging de stoet processiegewijze naar het huis van de overledene waar de bedel op bevel van de procurator, de suppoosten konvokte om de volgende morgen op het door de pastoor vastgestelde uur aanwezig te zijn bij het huis van de aflijvige. 's Anderendaags, op het aangegeven uur, begaf de processie van de leden van de natie, weer voorafgegaan door de bedel met rouwkap en scepter, de procurator en de receptor, zich naar de kerk voor een rouwdienst. De procurator in rouwkledij, de bedel naast hem, vervolgens de receptor en de andere aanwezigen, namen plaats bij het altaar volgens rang en stand om voor de dode te bidden. Uit de nalatenschap van de overledene werd aan

(130) E. JARRY, *L'ancien Grand Cimetière d'Orléans*, in *Mémoires de la soc. archéol. et hist. de l'Orléanais*, XXXIV (1935) 481-527; C.F. VERGNAUD-ROMAGNESI, *Notice historique sur l'ancien Grand Cimetière et sur les cimetières actuels de la ville d'Orléans*, s.l. 1824, 6-26.

ieder aanwezige suppoost een penning tornoois gegeven. Dit geld werd dan ten aanzien van de priester tijdens de offergang in de traditionele processievorgorde geofferd tot zieleheil van de overledene ¹³¹.

Ook Florens van Pottelsberghe werd volgens dat ritueel begraven ¹³². De natie betaalde 25 schellingen en 10 penningen voor de vier kaarsen ¹³³. Florens kreeg van zijn studentenvereniging en van zijn kollega's alleszins een waardige begrafenis. Trouwens, de nagedachtenis van alle overleden studiegenoten werd steeds in ere gehouden door o.a. het lezen van missen en het onderhouden van de graven ¹³⁴.

Over Antonius wordt verder niets meer gezegd. Heeft hij zijn studies voltooid of is hij voortijdig huiswaarts gekeerd? We hebben er het raden naar. Wel vernemen we nog uit het kasboek van de Germaanse natie dat Florens' zegel terug gezonden werd naar zijn vader in Gent in 1519, en dat dit de natie drie penningen tornoois gekost heeft ¹³⁵.

Ter nagedachtenis aan zijn zoon en uit liefde voor de natie (*singulari pietate et amore erga nationem motus*), schonk Lieven van Pottelsberghe aan de natie een vergulde zilveren kelk voor de misviering van de natie. In augustus 1520 bracht Gerard, de Vlaamse nuntius (bode), deze kelk naar Orleans. De natie liet er dadelijk haar wapen in graveren, vervolgens werd de kelk gewijd en werd een notariële akte opgesteld met de vermelding dat de bedel van de natie de kelk in bewaring had ¹³⁶.

Zoals verder nog zal blijken heeft de Germaanse natie inderdaad dit kerksieraad steeds als een van haar belangrijkste schatten beschouwd. Aan Petrus de Hagus, vriend van Florens, werd gevraagd om Lieven van Pottelsberghe voor het geschenk te bedanken ¹³⁷.

Toen in 1532 de natie in groot geldgebrek verkeerde wegens de begrafeniskosten van een van haar leden, de Duitser Georgius a Musloe ¹³⁸ die te Orleans vermoord was en wegens de daaruit voortvloeiende proceskosten, werd besloten geld te lenen (12 kronen) bij kooplui tegen borg. De kelk werd hiervoor in pand gegeven ¹³⁹. Acht à negen maanden later kocht de pas geïmmatrikuleerde Peter Cloets uit Maastricht de kelk terug voor 27 fr. of 12 kronen ¹⁴⁰. Het jaar nadien reeds kon de natie aan Cloets het verschuldigde bedrag terug betalen ¹⁴¹. De procurators die deze feiten in hun verslag optekenden hebben alle lof voor de vrijgevigheid en de natieliefde van deze Maastrichtenaar.

(131) *Livre des Procurateurs*, I-1, 195-198; over de betekenis en de samenstelling van zestiende eeuwse lijkstoeten kan men meer lezen bij P. ARIES, *L'homme devant la mort*, Parijs 1977, 164-167.

(132) *Ibid.*, 199, n.a.: hec ordinatio fuit per omnia observata in sepultura dominorum Florencii Pottelsbergh, Theobaldi Lelii et Arnoldi Richardi Clivensis".

(133) A.D.L., D 223, 40^r.

(134) *Livre des Procurateurs*, I-2, blz. XIX.

(135) A.D.L., D 223, 51^r.

(136) *Livre des Procurateurs*, I-1, 245; A.D.L., D 244, 99^r.

(137) *Livre des Procurateurs*, I-2, nr. 684; *Livre des Procurateurs*, I-1, 245.

(138) *Ibid.*, nr. 848.

(139) *Livre des Procurateurs*, I-1, 307.

(140) *Livre des Procurateurs*, I-2, nr. 933; *Livre des Procurateurs*, I-1, 315-316; D 223, 114^v; D 244, 99^r.

(141) A.D.L., D 223, 118^v.

De kelk moet alleszins een van de meest waardevolle bezittingen van de natie zijn geweest want we zien dat deze in 1540 erg verbolgen was toen bleek dat de bedel de calix verpand had; op Kerstdag 1540 werd het kerksieraad gerekupereerd¹⁴². Vijf jaar later moet de Germaanse natie, en ditmaal echt, overgaan tot de verpanding van Lievens geschenk aan een handelaar uit de stad, en dit voor een termijn van drie maanden. De *natio germanica* kon echter pas in het tweede kwart van 1546 de calix terugkopen. Ze liet dadelijk de scepter (*massa*) en de kelk wegen door de goudsmid Etienne Dhuyson in aanwezigheid van professor Dirk Noppen uit Den Bosch¹⁴³ en van de officiële schrijver van de universiteit, een zekere Herpin, en van Nicolas Rousseau, koninklijk notaris, om te zien of er niets aan het gewicht en de waarde gewijzigd was. De calix met patella woog twee mark en anderhalve ons (d.w.z. 535,40 gr.). De kelk met schaal werd vervolgens weer in bewaring gegeven aan de bedel Francois Gueyard alias d'Orlians¹⁴⁴.

In een inventaris van de waardevolle voorwerpen van de natie van 1547 wordt de *calix argenteus cum patella argentea* weer vermeld¹⁴⁵.

Wegens de godsdiensttroebelen wordt de *natio germanica* einde 1562 en heel 1563 opgeheven. In die tijd heeft de studentenvereniging wegens geldmoeilijkheden weer de calix en de patella moeten verkopen evenals een missaal, voor de som van tien gouden kronen¹⁴⁶. Waarschijnlijk heeft ze de kelk nadien niet meer gerekupereerd. Hij komt alleszins niet meer voor in een inventaris van de bezittingen van de natie in het midden van de 17e eeuw¹⁴⁷. Daarmee verdween ieder materieel bewijs van het mecenaat van de Gentenaar Lieven van Pottelsberghe in de Franse universiteitsstad Orleans.

III. HET ONDERWIJS TE GENT IN DE 16e EEUW

Het derde en vierde concilie van Lateranen in 1179 en 1215 hebben een grote stap voorwaarts gezet in de scholarisatie van de Kristelijke wereld. Niet alleen de kapittelkerken maar alle gedoteerde kerken werden verplicht om een *magister* of *scholasticus* aan te stellen die belast zou worden met het elementair onderwijs (lezen, schrijven, godsdienstonderricht) voor alle kinderen zonder onderscheid. Daarom werd dit onderwijs geacht gratis te zijn. Naast de reeds bestaande scholen in kloosters en kapittels moesten

(142) *Livre des Procureurs*, I-1, 348.

(143) *Livre des Procureurs*, I-2, nr. 822.

(144) *Livre des Procureurs*, I-1, 373, 375-376.

(145) A.D.L., D 224, 5^r.

(146) A.D.L., D 214, 321^r, 322^v; D 224, 73^r; over de natie zie J. BIMBENET, *Historie de la ville d'Orléans*, III, Orléans 1887, 326-327.

(147) J. DOINEL, *Inventaire des meubles appartenant à la noble nation germanique en l'Université d'Orléans [XVIIe s.]*, in *Bulletin de la soc. archéol. et hist. de l'Orléanais*, VII (1878-1882) 527-528.

deze nieuwe scholen instaan voor de groeiende bevolking in de steden¹⁴⁸. Daar echter waren onderwijl reeds conflicten ontstaan met de stedelijke bevolking en magistraat die eigen scholen oprichtten en bovendien een controle op het onderwijs wensten om aan de groeiende behoeften van betere en meer aangepaste scholing te voldoen. Over de schoolstrijd te Gent op het einde van de 12e en in het begin van de 13e eeuw tussen het Kapittel van Sint-Veerle dat het kollatierecht van de graaf had gekregen en toezicht uitoefende op het onderwijzend personeel en de leken, stad of burgers, die zelf wilden instaan voor de meer praktische vorming van de jeugd, werd reeds herhaaldelijk geschreven¹⁴⁹.

In de daarop volgende eeuwen zien we verschillende schooltypes te Gent ontstaan. We hebben vooreerst de kloosterscholen en kapittelscholen, verder privéscholen met een of meer lesgevers die erkend werden door het Sint-Veerlekapittel dat het recht heeft behouden op supervisie en inspectie, ook nog parochiescholen waar meestal de pastoor les gaf, stadscholen opgericht door de stedelijke overheid, een armenschool. Daarbij mogen we niet vergeten dat vooraanstaande en welstellende Gentenaars liever een huisleraar in dienst namen om hun kinderen te behoeden voor de slechte invloeden die het groepsonderwijs meebracht¹⁵⁰.

Binnen al die scholen moet een onderscheid gemaakt worden tussen kleine en grote scholen. De kleine of onderscholen gaven slechts elementair onderricht, lezen, schrijven, rekenen, kerkzang en catechismus. De grote of bovenscholen, ook Latijnse scholen genoemd, beantwoordden meer aan ons middelbaar onderwijs. De kwaliteit van het onderwijs verschilde sterk van school tot school, en varieerde van een elementaire kennis Latijn en ver doorgedreven godsdienstonderricht tot de studie van de *artes* of zeven vrije kunsten (*trivium* en *quadrivium*) met noties van filosofie en theologie¹⁵¹.

De schooltoestand te Gent in de 16e eeuw moeten we distilleren uit tal van losse gegevens. Noch voor Gent, noch voor de Zuidelijke Nederlanden bestaat er namelijk een overzichtsstudie. En zelfs moderne, weten-

(148) Algemene gegevens in: J. BOWEN, *A history of Western Education, II Civilization of Europe, sixth to sixteenth century*, Londen 1975, 74-104; R. POST, *Scholen en onderwijs in Nederland gedurende de Middeleeuwen*, Utrecht-Antwerpen 1954; P. DELHAYE, *L'organisation scolaire au XIIe siècle*, in *Traditio*, V (1947) 211-268; E. LESNE, *Les écoles de la fin du VIIIe à la fin du XIIe siècle*, dl. V van de *Histoire de la propriété ecclésiastique en France*, Rijsel 1940 (*Mémoires et Travaux des facultés cath. de Lille*, L); G. PARE, A. BRUNET, P. TREMBLAY, *La Renaissance du XIIe siècle, les écoles et l'enseignement*, Parijs 1933 (*Publ. Inst. méd. d'Ottawa*, III).

(149) H. PIRENNE, *L'instruction des marchands au moyen âge*, in *Histoire économique de l'occident médiéval*, 1951, 562-565; M.H. VOORDECKERS-DECLERCQ, *De S. Veerlescholen en de schoolstrijd te Gent tot het einde der XIIIe eeuw*, in *Collationes Brugenses et Gandavenses*, III (1963) 382-392.

(150) M. HEINS, *Les écoles au moyen âge à Gand. Esquisse historique*, Gent 1885; C. STALLAERT en P. VAN DER HAEGHEN, *De l'instruction publique au moyen âge*, Brussel 1850 (*Mémoires Acad. de Belgique*, XXIII), 92-111; PIRENNE, *o.c.*, 567 e.v.

(151) R. POST, *o.c.*, 82-118; H.W. FORTGENS, *Meesters, scholieren en grammatica. Uit het middeleeuws schoolleven*, Zwolle 1956, 43-49.

schappelijk verantwoorde detailstudies voor onze gewesten ontbreken ¹⁵².

Volgens het dagboek van Van Campene telde Gent in het begin van de zestiende eeuw een gering aantal scholen, waaronder slechts twee à drie Latijnse. Deze laatste zouden wel overbevolkt zijn. In 1569 daarentegen telde de Arteveldestad een veertigtal scholen waaronder een dozijn Latijnse. De meeste waren private instellingen met een twintig à dertig leerlingen. Volgens Van Campene waren deze kleine scholen nauwelijks levensvatbaar ¹⁵³. Indien we Guicciardini mogen geloven telde Gent [ca 1560-1565] een zevental instellingen waar Latijn en Grieks werd onderwezen ¹⁵⁴.

Het is met onze huidige kennis niet mogelijk al deze scholen en schooltjes te identificeren. We vermoeden nochtans dat een ver doorgedreven onderzoek in de schepenregisters en de stadsrekeningen er heel wat aan het licht zouden brengen.

In het begin van de zestiende eeuw zal de structuur van het Gentse onderwijs er ongeveer als volgt hebben uitgezien : buiten de traditionele kloosterscholen zoals die van Sint-Pieters en Sint-Baafs ¹⁵⁵, de Minderbroeders ¹⁵⁶ en de Augustijnen ¹⁵⁷, die nog uitsluitend binnenscholen waren, bestemd voor de leden van de Orde ¹⁵⁸ was er de Latijnse school verbonden aan het Kapittel van Sint-Veerle ¹⁵⁹. Als Latijnse school kennen we verder nog de in 1513 opgerichte school „In de Roose” van de dichter-humanist Eligius Hoecaert of van Houcke op de Zandberg ¹⁶⁰. Zelf was hij een leerling van de drukker-humanist Robert de Keyser die rond 1500 een Latijnse school geopend had in zijn huis „De Lintworm” op de Koorn-

(152) De bijdrage van M. HEINS, *Les écoles à Gand au XVIIe siècle*, extrait de la Flandre libérale 18-19-20 janvier 1886, is niet erg bruikbaar. We kunnen het beste de zestiende eeuwse schooltoestand distilleren uit de talrijke bijdragen van M. NAUWELAERTS die echter vooral handelt over de methodiek van de Humanisten (zie n. 174) ; de werken van L. LEBON, *Histoire de l'enseignement populaire en Belgique*, Brussel 1868 en Th. JUSTE, *Essai sur l'histoire de l'instruction publique en Belgique depuis les temps les plus reculés jusqu'à nos jours*, Brussel 1894 zijn verouderd. De kursussen (syllabi) over historische pedagogiek aan de verschillende Belgische universiteiten laat ik hier buiten beschouwing. De recentste en beste monografie over het niet-universitair onderwijs is thans : A. DEWITTE, *Scholen en onderwijs te Brugge gedurende de middeleeuwen*, in *Handelingen Soc. d'Emulation van Brugge*, CIX (1972) 145-217 hoewel de studie van J. DARIS, *Notes sur les établissements et les fondations d'instruction au diocèse de Liège*, in dl. VII van *Notices sur les églises du diocèse de Liège*, Luik 1876, 166-256 nog steeds bruikbaar is. Verder bevat nog iedere of bijna iedere stads- of dorpsgeschiedenis een hoofdstukje „Scholen”.

(153) C. en Ph. VAN CAMPENE, *Dagboek van Cornelis en Philips van Campene (1566-1571)*, ed. F. DE POTTER, Gent 1870, 317.

(154) L. GUICCIARDINI, *Beschrijvinghe van alle de Nederlanden, anderssins gbenoemt Neder-Duytslandt*, Amsterdam 1612, anast. herdruk, Amsterdam 1968, 292.

(155) Oppervlakkig overzicht bij : M. HEINS, *Ecoles XVIIe s.* ; STALLAERT en VAN DER HAEGHEN, *o.c.*, 92, 105 ; en in de Gentse stadsgeschiedenissen.

(156) F. DE POTTER, *Gent van de oudsten tijd tot op heden. Geschiedkundige beschrijving der stad*, 8 dln, Gent 1882-1901, anast. herdruk, Gent 1973, dl. IV, 260.

(157) *Ibid.*, I, 263.

(158) R. POST, *o.c.*, 162 ; H. FORTGENS, *o.c.*, 43 ; J. DARIS, *o.c.*, 180.

(159) STALLAERT en VAN DER HAEGHEN, *o.c.*, 107, 111.

(160) M. GRYPDONCK, *Eligius Houckaert. Een schoolman uit het begin der XVIIe eeuw*, in *De Gulden Passer*, XXI (1943) 29-45, 75.

lei¹⁶¹. Meer in detail zal uitgeweid worden over de Latijnse school van de Hiëronymieten in de Nederscheldestraat waar Lieven van Pottelsberghe zijn beurzen stichtte en die reeds in het midden van de vijftiende eeuw instond voor deugdelijk onderwijs volgens de methoden van Geert Grote en zijn Broeders van het Gemene Leven¹⁶².

Daarnaast bestonden er een groot aantal kleine of onderscholen waar slechts lezen, schrijven en cijferen werd geleerd naast het godsdienst-onderricht. Deze kleine scholen konden parochiescholen zijn zoals bvb. die van Sint-Jan in de Mageleinstraat¹⁶³ of stadsscholen opgericht door de magistraat, of een privëschool, bijschool genaamd, zoals de „schole van den Tempelhove” in de Tempelsteeg, in 1450 in handen van Laurijns Temmermans¹⁶⁴. Bij De Potter vindt men nog de vermelding van een Waalse school (soort handelsschool) bij de Bijloke¹⁶⁵ en een op de Koornmarkt speciaal voor burgerdochteren¹⁶⁶.

In de loop van die zestiende eeuw zal het onderwijs talrijke en dikwijls fundamentele veranderingen ondergaan, onder impuls van de Humanisten en ten gevolge van Reformatie en Contrareformatie. De overheid had namelijk zeer snel ingezien dat de verspreiding van de ketterse ideeën zeer adequaat gebeurde via het onderwijs. Daarom heeft ze zeer vroeg maatregelen genomen om deze nefaste invloed tegen te gaan door het invoeren van allerlei maatregelen. Zo werd ondermeer verboden zo maar op eigen initiatief scholen op te richten. Een attest van geschiktheid moest door de kerkelijke of wereldlijke overheid, al naargelang de verworven jurisdictie, afgeleverd worden aan eenieder die school wilde houden. Eveneens werd een verscherpte controle op de bestaande instellingen ingevoerd¹⁶⁷. Denken we hier bvb. aan de beslissing van de magistraat van Gent in 1534 om meer scholen op te richten om de kinderen te leren lezen, de jongens bovendien een ambacht te leren en de meisjes een meer gedegen naaikursus te geven¹⁶⁸. De controle op de rechtgelovigheid van het onderwijzend personeel werd door de Gentse stadsmagistraat ook ter harte genomen¹⁶⁹.

Natuurlijk bemoeide ook Alva zich met het schoolwezen. In 1568 gaf hij aan alle Dekens van de Kristenheid opdracht verslag uit te brengen over de onderwijstoestand (kwantiteit, kwaliteit maar bovenal rechtgelovig-

(161) V. VAN DER HAEGHEN, *L'humaniste-imprimeur Robert de Keyserie et sa soeur Clara la miniaturiste, XVe-XVIIe siècles*, in H.M.G.O.G., o.r., VIII (1908) 332-333.

(162) Zie hfdst IV in Handelingen van 1979.

(163) F. DE POTTER, *Gent*, V, 169.

(164) *Ibid.*, IV, 167; C.-L. DIERICX, *Mémoires sur la ville de Gand*, II, Gent 1815, 496-497.

(165) F. DE POTTER, *Gent*, IV, 167.

(166) *Ibid.*, III, 127-128; IV, 167.

(167) *Placcaeten van Vlaenderen*, I, 21639, 140-141.

(168) *Memorieboek der stad Gbent van 't jaer 1301 tot 1793*, ed. P. VAN DER MEERSCH, II, Gent 1854, 97 (Maetschappij der Vlaemsche Bibliophilen, 2 r., XV).

(169) *Dagboek van Campene*, 50; cfr. L. LEBON, o.c., 204, 207.

heid) in hun rechtsgebied ¹⁷⁰.

Vanaf 1570 zullen de beschikkingen van het Concilie van Trente inzake opvoeding en onderwijs systematisch in onze gewesten worden ingevoerd. De eerste diocesane synode van Gent (1571) bepaalde dat elke parochie minstens een school moest bezitten, open voor alle kinderen. Het aksent werd gelegd op godsdienst en gebed. Daarnaast moest elke parochie ook een school openhouden waar men leerde lezen en schrijven in „Wals ende Vlaemsch”, eventueel ook in het Latijn. Ten derde zou er in ieder bisdom een *Seminarium ecclesiasticum* worden opgericht met het oog op de vorming van zielzorgers. Ook werd er op aangedrongen zoveel mogelijk zondagsscholen te openen waar zowel arme kinderen die werkten, als volwassenen, godsdienstondericht zouden krijgen evenals elementaire lessen in lezen en schrijven ¹⁷¹. Deze verordeningen zullen voor een adequaat en meer uitgebreid schoolnet zorgen.

Ten slotte mogen we hier de belangrijke rol van de Jezuïeten niet vergeten. Rond 1540 hebben ze hun eerste kolleges opgericht en na een proefperiode van een vijftigtal jaren hebben ze hun definitieve *ratio studiorum* opgesteld, een uiteindelijk compromis van ervaringen in hun diverse scholen over heel de Kristene wereld verspreid ¹⁷². Het Gentse Jezuïetenkollege is opgericht in het laatste kwart van de 16e eeuw in het Hof van Hembyze en de aanpalende woningen tussen de Volderstraat, de Korte en de Lange Meer en de Universiteitsstraat (huidige fakulteit rechten van de R.U.G.) ¹⁷³.

De invloed van het Humanisme op het onderwijs is niet gering. M. Nauwelaerts spreekt voor de Nederlanden over een ware *passio docendi* bij de Humanisten, gepaard gaande met een herwaardering van de leraars en een modernisering van de leerstof, schoolboeken en onderwijsmethoden ¹⁷⁴. Begrijpelijkerwijze zullen de Humanisten zich hoofdzakelijk bekommeren om de Latijnse scholen (*écoles d'humanités*). Onder hun invloed zal het aantal onderwijsinstellingen aanzienlijk toenemen.

(170) R. HOVEN, *Ecoles primaires et écoles latines dans le diocèse de Tournai en 1569*, in Horae Tornacenses, Doornik 1971, 177-183.

(171) J. ROEGIERS, *De oprichting en de beginjaren van het bisschoppelijk seminarie te Gent (1569-1623)*, in H.M.G.O.G., n.r., XXVII (1973) 20-25, met verdere bibliografie; *Dagboek van Campene*, 316-317.

(172) Algemeen overzicht bij: J. HERMAN, *La pédagogie des Jésuites au 16e siècle*, Brussel 1914 (Recueil de travaux publiés par les membres des conférences d'histoire et de philologie de l'Université de Louvain, XXXVI); J. BOWEN, *o.c.*, II, 420-435.

(173) F. DE POTTER, *Gent*, IV, 174 e.v.

(174) Over de pedagogische opvattingen en vernieuwingen van de humanisten bestaat een uitgebreide literatuur. Eerste introductie bij E. GARIN, *L'éducation de l'homme moderne. La pédagogie de la Renaissance (1400-1600)*, Parijs 1968 (vertaling uit het Italiaans door J. Humbert); zie verder J. BOWEN, *o.c.*, II, 377-419; M. NAUWELAERTS, *Les écoles d'humanités du XVIe siècle, précurseurs de nos humanités anciennes*, in *Les études classiques*, XL (1972) 328-341; ID., *De methodiek van het Latijns onderwijs in de 16e eeuw*, in *De Gulden Passer*, XXVI (1948) 262-276; ID., *Humanisme en Latijnse scholen in de Kempen*, Brecht 1954; cfr. ook P. BOT, *Humanisme en onderwijs in Nederland*, Utrecht-Antwerpen 1955.

Ook te Gent is de weldadige invloed van deze humanistische belangstelling voor het onderwijs merkbaar. Denken we maar aan de cijfers die van Campene opgeeft. De geciteerde scholen van Robert de Keyser en Eloi Hoeckaert zijn vroege voorbeelden van deze beweging. Qua inhoud staan zij nog in de middeleeuwen, qua vorm en methoden zijn zij reeds humanistisch. Die nood aan een betere kennis van Latijn, later ook van Grieks en Hebreeuws, heeft zich trouwens vrij vroeg laten voelen in Gent. Reeds in 1518 is de ondermeester van Hoeckaert, Joannes Lacteus, met een eigen school begonnen¹⁷⁵. Ook Robert de Keyser, vriend van Erasmus, zoals Hoeckaert trouwens, heeft nog op latere leeftijd Grieks gestudeerd¹⁷⁶. En zo kunnen nog meerdere voorbeelden aangehaald worden.

Aan het meisjesonderwijs werd eveneens meer aandacht besteed, hoewel de gegevens daaromtrent eerder schaars zijn. De arme meisjes kregen elementair onderricht in de parochie- of zondagsscholen; de burgerdochters werden meestal voor enkele jaren naar een klooster gezonden, zoals bvb. naar de in 1545 door Jan Carondelet opgerichte school in het klooster der Augustinessen bij de Bijloke¹⁷⁷. Ook de begijnen hielden zich bezig met de opvoeding en het onderricht van de meisjes. De meest gegoede klassen echter deden voor hun dochters beroep op een privéleraar.

Om ons kort overzicht voor de zestiende eeuw af te ronden dienen we hier nog de Calvinistische Theologische Academie of Doorluchtige School te vermelden die eerst bij de Karmelieten en later bij de Dominikanen in Onderbergen (het Pand) was ondergebracht van 1578 tot 1584. Deze theologische fakulteit heeft verscheidene beroemde professoren aangelokt en haar faam reikte tot ver in het buitenland. Er was een Latijnse Calvinistische school aan verbonden die instond voor het basisonderwijs¹⁷⁸.

(175) M. GRYPDONCK, *o.c.*, 30.

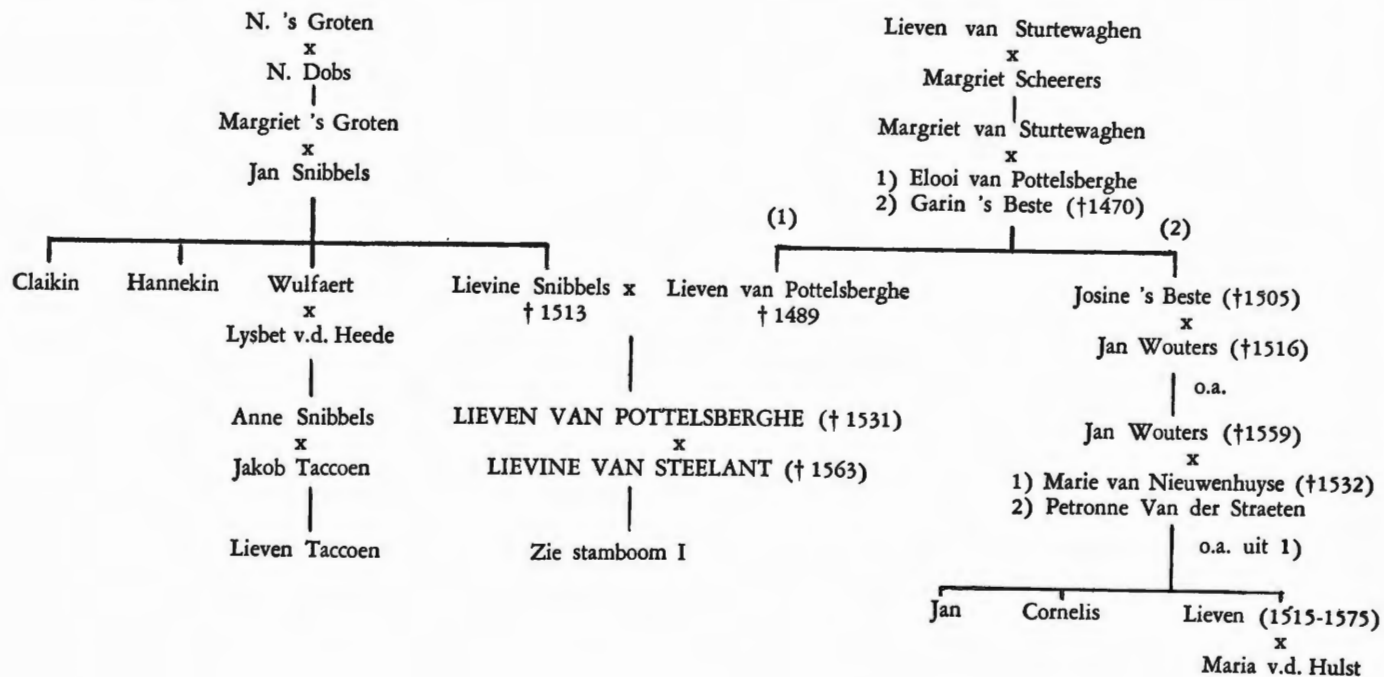
(176) M. NAUWELAERTS, *Erasmus et Gand*, in *De Gulden Passer*, XLVII (1969) 160-161, 166.

(177) A. CASSIMAN, *De Moderne Devotie in Oost-Vlaanderen*, in *Ons Geestelijk Erf*, XXVI (1952) 156.

(178) P. FREDERICQ, *L'enseignement public des Calvinistes à Gand 1578-1584*, in *Travaux du cours pratique d'histoire nationale*, I, Gent-Den Haag 1883, 51-121; L. HALKIN, *L'Académie Calviniste de Gand (1578-1584)*, in *La Réforme et l'Éducation*, Toulouse 1974, 95-100.

STAMBOOM II

STAMBOOM IV

